

Maddi ve Muhakeme Boyutuyla Çevre Ceza Hukukuna Dair Bazı Tespitler/Kısmi Öneriler

Ozan Ercan TAŞKIN*

Özet:

Çevrenin korunması politikası tercihleri, doğrudan ülkede hâkim olan anlayışla ilgilidir. Çevre ceza hukuku politikası tercihleri veya çevre ceza hukukunun kapasitesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak bir “insan hakkı”dır. Anayasa hukukundan özel hukuka, oradan ceza hukukuna kadar her hukuk vasıtası bu hakkın gerçekleşmesine hizmet etmelidir. Kim çevreye zarar verirse, cezalandırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler:

Çevre ceza hukuku, Çevreye karşı suç, Çevresel zarar, Tüzel kişilerin cezai sorumluluğu, Çevreyle ilgili ceza davası

Abstract:

The policy of protecting the environment is directly related with the commanding mentality in the country. The choices or the capability of the environmental law should be reviewed in this extend. It is a right to live in a healthy and secure environment. Constitutional law, civil law and also criminal law have to serve to achieve this right. When someone harms the environment, he/she has to be punished.

---

* Yard. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı.(oetaskin@anadolu.edu.tr)

Keywords:

Environmental Criminal Law, Crime against environment, Environmental harm, Criminal liability of legal person, Criminal case, Environmental criminal case

I. GENEL ÇERÇEVE**A- TEMEL SORU: CEZA HUKUKU NEDEN ÇEVREYLE İLGİLENMELİ? Veyahut insanlığın sonunun gelmesine ceza hukuku çare olabilir mi?**

İnsanın meydana getirmiş olduğu tahribat birkaç on yıl öncesine kadar, tabiat tarafından tamir veya telafi edilebilmekteyken, bugün bu dengeden söz etmek olanaklı değildir. Söz konusu kısmi denge, tabiatın açık aleyhine olacak şekilde bozulmuştur. Tabiat, insanın yıkıcı faaliyetlerini telafi edebilmekten uzaktır.¹ İnsan, tabiatın kendini yenilemesinden çok daha hızlı bir şekilde onu tahrip etmektedir. İktisadi ifadeyle, tabiatın sermayesinden ve/veya gelirinden çok daha fazlası tüketilmektedir. Bunun sonucu olarak da, -bu hal böyle giderse- gezegen, er ya da geç iflas edecektir.

Çevrenin korunması, sosyal ve ekonomik politika tercihlerine, yaşamın demokratikleşmesine; bir anlamda kolektife ve bireye ait hakkın kamusalılığına da bağlıdır. Dünya üzerinde, kuzey-güney, doğu-batı dengesizlikleri sürdükçe ve pazar ekonomisinin hâkim olduğu tüketim toplumunda, çevrenin hukuk yoluyla korunması kısmi olmak durumundadır. Alelade bir örnek olarak, toplu ulaşım aracına binmenin küçümsendiği veya otomobille ulaşımın haklılığının bireysel düzeyde dahi gerekçelendirildiği toplumda, çevre sadece bir "kullanım/tüketim" sahası olarak görülür. Elbette çevrenin tüm sorunları

¹ Aynı doğrultuda bkz. Mario VALIENTE, *Manuale di Diritto Penale dell'Ambiente*, Giuffrè Editore, Milano 2009, s. 12. "Eşzamanlı olarak insan, gezegenin bir numaralı düşmanı haline geldi, insanın bir anlamda 'ölüm yolculuğu', atom bombalarını denemekle başladı. Albert Camus'un ifadesiyle, insanlık tercih aşamasındadır: Ya kolektif intihar ya da bilimsel gelişimin akıllı kullanımı". Bkz. Roberto della SETA, *La Difesa dell'Ambiente in Italia: Storia e Cultura del Movimento Ecologista*, Franco Angeli, Milano 2000, s. 10-12.

nın, “*hâkim mevcut sistem*”den kaynaklandığını söylemek de doğru değildir. Ancak mesele, bir yandan da kaynakların nasıl ve nerede kullanılacağı, üretileceği ve tüketileceğiyle yakından ilgilidir. Örneğin atık depolama gibi tesislerin, fakir, politik açıdan güçsüz insanların yaşadıkları yerlerde bulunması bir tercihe işaret eder.² Serbest girişim özgürlüğüyle doğal kaynakların kamusalılığı esası nasıl dengelenecektir? Özellikle yerkürenin kuzeyinde yaşayanlar bakımından, temel ihtiyaçların (beslenme, konut, giyinme, ısınma gibi) karşılanması kural olarak sorun olmaktan çıkmıştır. Buna karşın mesele, tüketim toplumunu da aşmış bir şekilde, savurganlık, lüks merakı, sınırsız tüketimdir. Teknolojinin ve bilginin sahibi olanlar, yaşam refahını yoksullar aleyhine artırırken, sınırlı doğal kaynakları da, bir anlamda bedel dahi ödmeden tüketmektedirler.³ Çevrenin korunması politikası tercihleri, doğrudan ülkede hâkim olan anlayışla ilgilidir.⁴ Çevre ceza hukuku politikası tercihleri veya çevre ceza hukukunun kapasitesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir. İnsan, yüzlerce yıl çevreyle uyumlu yaşamış veya örneğin insan eliyle kirletme söz konusu olduğunda dahi etki “günlük ihtiyaçların karşılanması düzeyinde” (rastlantısal ve

² Bkz. Nükhet TURGUT YILMAZ, *Çevre Politikası ve Hukuku*, İmaj Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2012, s. 12.

³ Leo STILO, “*Tutela Penale dell’Ambiente: una Breve Introduzione ad un Problema Irrisolto*”, <http://www.ambientediritto.it/dottrina/diritto%20penale%20ambiente/tutela%20penale%20Stilo.htm>, (erişim tarihi, 02.05.2014).

⁴ Bkz. Pier Paolo POGGIO, *La Crisi Ecologica: Origini, Rimozioni, Significati*, Jaca Book SpA, Milano 2003, s. 24-47; Mario Gustavo COSTA, “*Environment, Offense, and Penal Process*”, Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 171-172. “Köylü toplumundan, endüstri toplumuna, sosyalist örneklerden kapitalist örneklere kadar hepsi, çevre sorunlarına yol açmaktadır. Ancak bu tespit, çevre sorunlarında çözümün bir çeşit ‘*ekolojik diktatörlük*’ten” (*dittatura ecologica*) geçtiği anlamına da gelmemelidir”. Bkz. POGGIO, s. 32; “Çevrenin korunması konusu, öncelikle bir kentleşme, planlama, sanayi politikası ve ülkenin genel iktisadi düzeninin bir sorunudur.” Bkz. Köksal BAYRAKTAR, “*Çevrenin Korunması ve Türk Hukuku*”, Seha L. Meray’a Armağan, C. 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 465, s. 77. Çevrenin gerçek anlamda korunması, insanlığın bunu en üst emir olarak kabul edip tüm ilişkilerini de buna göre düzenlemesi halinde söz konusu olur.” Klaus SOJKA (çeviri, Ayla Saruhan), “*Çevre Hukuku ve Çevre Koruması*”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 10. Yıl Armağanı, İstanbul 1993, s. 456.

bireysel) kalmışken; endüstri toplumunda, bir anlamda insanın “kirletme gücü” ortaya çıkmış, kirlilik kişisel çerçeveyi aşmış ve çevrenin korunması zaruret haline gelmiştir.⁵

Ekonomik krizler de, ekonomik büyüme de çevreyi kirletir. Ancak çevre söz konusu olduğunda yapılan “yarar-zarar” tartışmasında, vazgeçilen genellikle çevre olur. Çevre ceza hukuku yaptırımları veya genel olarak diğer yaptırımlar söz konusu olduğunda, mesele şuna indirgenir: Örneğin, çevreye zararlı faaliyette bulunan işyerlerinin çalışma izinleri iptal edilirse, iş kayıpları olacak, ekonomi bozulacak ve hatta insanlar açlıktan ölecek.⁶ Nitekim sadece çevre suçlarıyla ilgili olmasa da, tüzel kişiler hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerini düzenleyen TCK’nın 60. maddesinin 3. fıkrasına göre, tüzel kişi hakkında iznin iptali veya müsadere kararı, işlenen fiile nazaran daha ağır sonuçlar ortaya çıkarabilecekse hâkim bu tedbirlere hükmetmeyebilir. Maddenin gerekçesinin ilgili kısmı da şu şekildedir: “Özel hukuk tüzel kişileri ile ilgili güvenlik tedbirlerinin uygulanmasında, işlenen suç dikkate alındığında, çok ağır sonuçlar doğabilir. Örneğin çok sayıda kişi işsiz kalabilir veya iyi niyetli üçüncü kişiler bakımından telifisi güç kayıplar meydana gelebilir. İşte bu gibi hâllerde mahkeme maddedeki orantılılık ilkesine dayanarak bu güvenlik tedbirlerine hükmetmeyebilecektir”. İşsiz kalmanın güncelliğiyle, örneğin çevreyi kirletici faaliyetin sürdüğü yerde yaşayan insanlarla birlikte sağlık sorunlarına muhatap olmanın muhtemelliğini, maddi ceza hukukunda orantılılık çerçevesinde tartışabilmek de olanak dâhilinde değildir.⁷ Zira mesele, çoğu zaman so-

⁵ STILO, ...;Yener ÜNVER/Ayşe NUHOĞLU, *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku*, Beta Yayınevi, İstanbul 1999, s. 25 vd; Onur ÖZCAN, “Türk Hukukunda Çevre Suçları”, Uğur Alacakaptan’a Armağan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C. 1 İstanbul 2008, s. 566.

⁶ Vitaliano ESPOSITO, “Danno Ambientale e Diritti Umani”, *Diritto Penale Contemporaneo*, Novembre 2014, s. 1, <http://www.penalecontemporaneo.it/> (erişim tarihi, 11.05.2014). Çevre suçlarının sadece ekonomik yaşam üzerinde olumsuz tesirlerinin olduğu tespiti yanlıştır. Bu anlamda, çevreye karşı suçların özünde ekonomik esaslı olduğundan hareketle, “ekonomik suça ekonomik ceza” yaklaşımı, kabul edilemez. Bkz. Tuğrul KATOĞLU “Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar” *Mülkiye Dergisi*, Cilt XXIX, S. 246, s. 136.

⁷ Çevre söz konusu olduğunda “güncel olmamanın güncelliğinden söz etmek gerekir”. Bkz. POGGIO, s. 32; ESPOSITO, s. 2.

mut olumsuz etkileri gözükmeyen/gösterilemeyen, örneğin kirletici faaliyetle, işsiz kalma korkusu/korkutması arasında, bir anlamda zorunlu tercihe indirgenmiştir. Bu durumda ise tartışmanın merkezi, ekonomik kriz, büyüme (ve hatta kalkınma) gibi kavramlarla, çevrenin korunması rekabetine odaklanır ve genellikle kaybeden kolektifin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olur.

Çevre suçlarında çoğu zaman, çevre suçunu işleyenle, suçtan doğrudan zarar gören arasında, suçu işleyen lehine olmak üzere sosyoekonomik eşitsizlikler vardır. Örneğin; bir toprağa zehirli madde bırakan fabrikada çalışan ve aynı zamanda fabrikanın etrafında yaşayan işçiler, zehirden etkilenseler de, öncelikle işlerini kaybetme korkusuyla, ihbar, tanıklık gibi hususlarda yeterince gönüllü olmayabilirler.⁸ Bu noktada ceza muhakemesi hukuku, kirletici fiili işleyenin, delil karartmak hususundaki mukteditirliğini de hesaba katmalıdır. Bu durum, çevre örgütlerini, üniversiteleri, mahkemenin dostu (*amicus curiae*) kabul etmek suretiyle dengelenmelidir.⁹

Bir anlamda tabiatla insan arasındaki sözleşmenin¹⁰ bozulmasının, iki temel etkisi olur. İlk olasılıkta, doğrudan korunan bir hak veya menfaat zarara uğramış veya tehlikeye maruz kalmışken, ikinci olasılıkta doğrudan zarar veya tehlike ortaya çıkmamış veya daha az hissedilmiş olabilir. Hem doğrudan zarar gören veya tehlikeye maruz kalan, hem de toplumun tamamı suçun mağdurudur. Başka bir ifadeyle tüm insanlar, hayatın devamı bakımından vazgeçilmez unsur

---

⁸ *Costa*, bu durumu, çevre suçlarında Stockholm sendromu olarak adlandırmaktadır. Bkz. COSTA, s. 178-180.

⁹ COSTA, s. 180.

¹⁰ "Kentlerin her geçen gün yaşanılmaz hale gelmesi, kirliliğin her geçen gün artması, çevresel etkiler nedeniyle artan hastalıklar: İnsanlar bir araya gelmek zorundadır. Maruz kalınan tehlikenin ortaklığı, işbirliğini ve herkesin katılımını mecbur kılmaktadır. Tarihçi ve filozof Michel Serres'in ifadesiyle yeni bir tabiat sözleşmesi yapmak gerekiyor. Bu sözleşme insanların tabiat halinden ayrılmalarına işaret eden 'sosyal sözleşme' benzeri bir sözleşme olmalıdır. İnsanlık kolektif bir ölüm tehdidi altındadır. İnsanlık dünyayı da kendini de kurtarmak için hem kendi arasında hem de dünyayla barış yapmalıdır. Tabiatla sözleşme yapılabilmesi için de, tabiatın bir hak süjesi olarak kabulü gerekir. Zararın her türlü tazmini için de "tabiatın haklarının" neler olduğu belirlenmelidir. Tabiat sözleşmesi yeni bir hümanizmaya da katkı sağlar." Bkz. Cosimo QUARTA, *Una Nuova Etica per l'Ambiente*, Edizione Dedola, Bari 2006, s. 37-39.

olan sağlıklı ve dengeli bir çevreye yönelmiş suçların mağdurudurlar. Aslında insan, bir bütün olarak toplumun bir parçası olmasından önce, biyolojik ilişkiler zincirinin bir parçasıdır. Bu haldeyse çevreyle ilgili tüm hususlar, ekosistem ve gelecek nesiller için yani içerdiği değerlerden ötürü korunmak zorundadır.¹¹

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak haktır. Anayasa hukukundan özel hukuka, oradan ceza hukukuna kadar her hukuk vasıtası bu hakkın gerçekleşmesine hizmet etmelidir. Kim çevreye zarar verirse cezalandırılmalıdır. Ceza hukuku çevrenin korunması noktasında, özel hukuk ve idare hukukuna nazaran sahneye geç çıkmıştır.¹² İdarenin yaptırımlar hususunda görevini yapmaması ya da kararlı olmaması, ceza hukukunun önemini artırmaktadır.¹³ Özellikle çevrenin önleyici korumasından sorumlu olan idare, kronik hale gelmiş sorunlarıyla bu korumayı gerçekleştirmekten uzaktır.¹⁴ Ceza hukuku, çevreye yönelik zararlı veya tehlikeli fiiller söz konusu olduğunda, diğer hukuk dallarının bir anlamda tamamlayıcısı gibi değerlendirilse de¹⁵, modern ceza hukuku, sadece diğer hukuk dallarına ait hukuk kurallarının ihlaline özgülenemez; bağımsızdır ve toplumun çevrenin korunması yönündeki somut talebinin karşılayıcısı olmalıdır.¹⁶ Çevreye yönelik saldırılar artarak ve aralıksız devam ederken ve ortada kasvetli bir tablo varken, hukuk elbette daha etkin araçlar kullanmalıdır.

¹¹ STILO, ...; Yener ÜNVER, *Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s. 1014 vd.

¹² "Çevrenin korunması bahsinde ceza hukuku maça hiç çıkmıyordu, şimdi daha da kötüsü maça yenilmek için çıkıyor". Bkz. Andrea di LANDRO, "Bonifische: Il Labirinto della Legislazione Ambientale Dove le Responsabilita' Penali "Si Perdono" Diritto penale Contemporaneo, Febbraio 2014, s. 2, <http://www.penalecontemporaneo.it/> (erişim tarihi, 15.05.2014) s. 1; Ersan ŞEN, *Çevre Ceza Hukuku*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1994, s. 77-78 Bkz. Nevzat TOROSLU, *Ceza Hukuku ve Çevre*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1982, s. 9.

¹³ Tuğrul KATOĞLU, "Çevre ve Ceza Hukuku Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar" Çevre Hukuku Sempozyumu 2006 (Ed. Emel Badur), Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006, s. 77.

¹⁴ ESPOSITO, s. 2; TURGUT YILMAZ, s. 311; ÖZCAN, s. 566. Çevrenin korunmasında idari yaptırımların yeterli olacağı görüşü için bkz. ŞEN, s. 82.

¹⁵ ŞEN, s. 74.

¹⁶ STILO, ...; TURGUT YILMAZ, s. 313-314.

Çe­za hukukunun çevre suçlarında da etkili olmasının tarihi çok eski de­ğildir.¹⁷ Başka bir ifadeyle çevrenin ceza hukuku vasıtasıyla doğrudan korunması, yeni sayılabilecek birkaç on yıllık meseledir. Geleneksel ceza hukuku, örneğin, içilecek suya zehirli madde katma suçunda (TCK m.185) söz konusu oldu­ğu üzere, daha ziyade doğrudan insan için zarar verici fiilleri cezalandırır ve çevre açısından da dolaylı bir koruma sağladı.¹⁸

Çe­za hukukunun çevre meselesiyle ilgilenmesinde, çevreci hareketlerin çevre tahribatını kamuoyları nezdinde görünür kılmalarının katkısı da büyüktür. Çevre meselelerinin görünür kılınmasıyla, ceza hukukunun bu durumla ilgilenmesi, aynı döneme denk gelir. Nitekim 20. yüzyılın ikinci yarısında, bir yandan çevre sorunlarına ilişkin duyarlılıklar artarken aynı zamanda Almanya'nın Hamburg kentinde yapılan Uluslararası Ceza Hukuku Derneği'nin 12. Kongresinde oldu­ğu gibi mesele ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.¹⁹

Çe­za hukuku, çevrenin korunmasında *extrema (ultima) ratio* yani –son çare mi olacaktır?²⁰ Ceza hukuku sadece çevre bakımından de­ğil, genel olarak cezai müeyyideye başvurulmasını son seçenek olarak görür. Ceza hukuk aşırı genişlememelidir.²¹ Ancak bir hususu da hatırlatmakta ve tespit olarak bir çelişkiye işaret etmekte fayda vardır: Kolektifin menfaatinin söz konusu oldu­ğu durumlarda, örneğin çevrenin ceza hukuku vasıtasıyla korunmasında, nedense cezanın son çare olması tartışması hep yapılmıştır. Mala zarar verme veya

¹⁷ TOROSLU, 1981 yılında meseleye ilişkin olarak şu tespitlerde bulunmuştur: “Çevrenin korunmasında ceza hukukunun rolü henüz tam olarak açıklığa kavuşmamıştır”, “doğal çevrenin kirlenmesi ve bozulmasıyla ilgilenmekte çok geç kalmıştır”. Bkz. Nevzat TOROSLU, “Doğal Çevrenin Kirlenmesi ve Ceza Hukuku”, Prof. Dr. Akif Erginay’a 65. Yaş Armağanı, AÜHF Yayını, Ankara 1981, s. 153-154.

¹⁸ KATOĞLU, “Çevre ve Ceza Hukuku”, s. 78.

¹⁹ Carlo TOVO, *Corte Penale Internazionale dell’Ambiente (radici, prospettive, alternative)*, s. 7. www.diarioeuropeo.it (erişim tarihi, 04.19.2914).

²⁰ ÜNVER/NUHOĞLU, s. 16; ŞEN, s. 73 vd. Alman öğretisinin hakim görüşüne göre, çevrenin korunmasında ceza hukukunun son çare olması ilkesi öncelikle uygulanmalıdır.” Bkz. ÜNVER, s. 1023.

²¹ Stefano GRASSI, *Problemi di Diritto Costituzionale dell’Ambiente*, Giuffrè Editore, Milano 2012, s. 33; KATOĞLU, s. 136-137.

hakaret suçunda son çare olmayan ceza hukukunun, çevre söz konusu olduğunda “son çare” olması en azından eleştiriyeye açıktır.

Çağdaş ceza hukuku, sadece doğrudan insana zarar veren fiilleri değil aynı zamanda insana dolaylı yollardan zarar veren fiilleri de cezalandırır. Ceza hukuku, kolektif değerlerin korunması bakımından cezai müeyyideye başvurur ve hatta başvurmalıdır.²² Çevre söz konusu olduğunda -yaşam hakkı gibi- başvurulacak hukuk mekânizmaları arasında bir sıralama yapmak veya bunları hiyerarşiye tabi tutmak da doğru değildir.

Ceza hukuku, bastırıcı (ilkel) ceza hukuku anlayışının²³ bir sonucu olarak sadece, kontrol ve tehdit unsuru değildir. Yani ödül ve ceza yahut “havuç ve sopa” sisteminin hukuku değildir. Elbette bu tespit yüzeyseldir ama ceza hukuku bunun reddinden çok daha fazla bir şeydir. Hukukun esasına dair tartışmaları da içinde barındırmalıdır. Her zamana ve herkese geçerli beşeri hukuktan söz etmek mümkün değildir. O halde ceza hukuku, toplumun ortak menfaatlerini korumayı öncelikli ilgi alanlarına dâhil etmelidir. Ceza hukukunda yeni bir yoruma bu anlamda da ihtiyaç vardır. Öyleyse ceza hukukunun geleneksel kavramları, çevre sorunlarının çözümüne katkı sağlamak üzere uyarlanmalıdır.²⁴ Bu anlamda, çevre ceza hukukunda hukuksal değer²⁵, ceza kanunlarının zaman ve yer bakımından uygulanması, suçun maddi unsuru, tehlike ve zarar suçları ayrımı, *biçimsel* suçlarda

²² Giampaolo DEMURO, “Ultima Ratio: Alla Ricerca di Limiti all’Espansione del Diritto Penale” *Diritto @ storia*. 2013, Nuova serie (11). ISSN 1825-0300. s. 1. (http://eprints.uniss.it/9785/1/Demuro_G_Ultima_ratio_alla_ricerca.pdf) (erişim tarihi 04.19.2014); TOROSLU, *Doğal Çevrenin Kirletilmesi*, s. 149 vd.

²³ Baskıcı ceza hukuku anlayışı hakkında ayrıntı için bkz. Türkan YALÇIN SAN-CAR, “Türklüğü, Cumhuriyeti, Meclisi, Hükümeti, Adliyyeyi, Bakanlıkları, Devletin Askeri ve Emniyet Muhafaza Kuvvetlerini Alenen Tahkir ve Tezyif Suçları”, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2004, s. 34 vd.

²⁴ María Eugenia di PAOLA, “Role of Judges and Prosecutors in Latin America on Environmental Compliance and Enforcement”, *Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement* (ed. María Eugenia di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 20; GRASSI, s. 33.

²⁵ Ekolojik hukuksal değer anlayış ve arayışları hakkında genel çerçeve için bkz. ÜNVER, s. 1014-1025.

cezai korumanın sahası, nedensellik bağına ilişkin geleneksel yaklaşımların çevre suçlarında yetersiz gelmesi²⁶, ceza hukukunun yaptırım sistemi (cezanın işlevi ve sınırları), korunan hukuki değerlerin ne olduğu, ceza hukukunu sınırlandırma politikaları, ceza hukuku/idare hukuku ilişkisi, suç/kabahat ayırımına ilişkin sorunlar²⁷, manevi unsurun belirlenmesinde zorluklar, objektif sorumluluk gibi meseleler, çevre suçları söz konusu olduğunda güncelleştirilmeli ve yeniden ele alınmalıdır.²⁸ Bu anlamda, örneğin, çevre zaten kirletilmiş ve çevresel zarar ortaya çıkmışsa işlenemez suçtan söz edilmesi gerektiği tespiti-²⁹ne katılmak mümkün değildir.³⁰ Diğer taraftan çevre söz konusu olduğunda, bir hukuka uygunluk nedeni olarak “eşik değerler” veya tek başına değerlendirildiğinde çevreye zarar verecek nitelikte olmayan ve fakat bir araya geldiklerinde çevreye zarar veren davranışlar ne olacaktır? Bu örnekler dahi yeni bir yorumun zorunluluğunu göstermek açısından yeterlidir. Bir otomobilin veya fabrikanın eşik değeri aşmayarak çevreyi kirletmesi veya bir kişinin evsel atığını “izinli” ve herkesin bıraktığı “köşeye” dökmesi, “izin verilen usul”; örneğin egzoz emisyon eşik değerinin aşılmasıysa mutlak anlamda kabahat olarak mı değerlendirilecektir? Genel manada eşik değer altında olsa da çevre sürekli olarak kirletilmektedir. Günlük olarak bu sınırlara

²⁶ Kirletici fiiller açısından nedensellik bağı hakkında bkz. TOROSLU, *Doğal Çevrenin Kirletilmesi*, s. 164.

²⁷ Çevre suçlarında söz konusu ayırım, aynı zamanda çokça karışıklığa da neden olmaktadır. Bkz. Adelmo MANNA, “La “Nuova” Legislazione Penale in Tema di Tutela dell’Ambiente tra Illegittimità Comunitaria ed Illegittimità Costituzionale”, *Archivio Penale*, n. 3, 2011, s. 759.

²⁸ Bkz. GRASSI, s. 33-34. “Çevrenin korunması söz konusu olduğunda ceza hukukunun geleneksel sınırları aşılmalıdır.” Bkz. Licia SIRACUSA, *La Tutela Penale dell’Ambiente: Bene Giuridico e Tecniche di Incriminazione*, Giuffrè Editore, Milano 2009, s. 52; Luca RAMACCI, *Diritto Penale dell’Ambiente*, Wolters Kluwer Italia, Padova 2009, s. 23, ayrıca bkz. s. 60-64.

²⁹ KATOĞLU, *Çevre ve Ceza Hukuku*, s. 86.

³⁰ Bize göre, işlenemez suç tespiti için bir soyut tehlike suçuna (çevrenin kasten kirletilmesi), zarar suçunun (kasten öldürme) örnek verilmesi doğru değildir. Çevrenin kendini yenileme gücüyle, ölmüş insanın hayata dönme imkânsızlığı birbirleriyle mukayese edilemez. Çevre suçunda işlenemez suç tespiti için doğal yaşamın tamamen sonlanması gerekir. Zira çevre, kendisini oluşturan tüm unsurların toplamından farklı bir şeydir.

uyulmasında ve motorlu araçların havayı en az kirleten yakıt marifetiyle çalıştırılmasında veya bir konserden sonra her türlü atık ve artığın alana “müstakilen” bırakılmasında, yani tüm bu faaliyetler ortaklaştığında “eşik değer”den söz etmek olanaklı olmayacaktır. Acaba ceza hukuku şunu mu kabul etmiş olacaktır? Fiil, tek başına ve an itibariyle zararlı değilse maddi unsurun oluştuğundan da söz edilemez³¹ ve öyleyse ortaklaştığında veya gelecekte zarar vermesi de önemli değildir.³²

Bu durumda iki yorumsal yaklaşım söz konusu olabilir. İlki bakımından, nedensellik bağına ilişkin ayrı bir tartışma yapmak yani failerin arasında iştirak iradesi varsa “toparlayıcı nedensellik” nedeniyle neticeden, iştirak iradesi yoksa her bir faili teşebbüsten sorumlu tutmak³³ ve dolayısıyla fiilin işlenmesini kolaylaştıran davranışlar arasında tam bir nedensellik ilişkisi olmasa da, failerin cezalandırılması gerekeceği gibi sert bir sonuca varılabilmesi mümkünken³⁴, ikinci olasılıkta söz konusu mesele, günümüz hayat şartları, tek kişiye ait davranışın haksızlık içeriğinden yoksunluğu, ceza siyaseti tercihi gibi tespitlerle, ceza hukukunun başka bazı kurumlarından hareketle benzetilebileceği üzere “*müsamaha edilen kirletme*” denilmek suretiyle de çözüme kavuşturulabilir.

Çevre ceza hukukunun ana meselesi, bastırma değil önleme olmalıdır.³⁵ Aynı zamanda ceza hukukunun sosyalleşmesi, yani maddi eşitliğin sağlanması, korunan hak ve menfaatte önceliğin kamu yararına ve kamusalığa verilmesi gibi hususları amaç haline getirmesi de, çevrenin korunmasında başat önemdedir.

³¹ Ali D. ULUSOY, “Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış”, AÜHFĐ, C. 43, S. 1- 4, 1993, s. 130.

³² VALIANTE, s. 11.

³³ Aksi yönde düşünen *Bayraktar*'a göre, “aynı türden atığın birden fazla kişilerce ayrı ayrı dökülmesi sonucunda yoğunluğa (zarara) ancak ulaşılabildiğinde her bir kişinin sorumluluğuna gidilebilecek midir? Sorusunun yanıtı olumsuz olacaktır.” BAYRAKTAR, s. 76.

³⁴ KATOĞLU, *Çevre ve Ceza Hukuku*, s. 85.

³⁵ Di LANDRO, s. 2.

B. ULUSLARARASI DÜZEYDE KORUMA VE BAZI ÖRNEKLER

Uluslararası ceza hukuku bağlamında çevreye yönelik korumalar sınırlıdır. Mesele, daha ziyade çağdaş suç politikası tercihleri noktasında ve ülkeler arası karşılaştırmalar düzeyinde ele alınmaktadır.³⁶ Çevre, uluslararası hukuk vasıtasıyla da korunmak zorundadır. Zira kirlenmeye yol açan işletmeler, faaliyetlerini veya atıklarını bu konuda, en azından ciddi yaptırımlar getirmeyen ülkelere yöneltmektedir. Bu bağlamda özellikle büyük rafineri patlamaları ve denizlerdeki kirlenmeler neticesinde, uluslararası işbirliğinin önemine dikkat çeken *Venedik Çevre Bilimleri Uluslararası Akademisi*, doğrudan veya dolaylı kastın neden olduğu çevre felaketlerinin, İnsanlığa karşı suç kategorisine “çevreye karşı işlenen suçlar” başlığında dâhil olmasını savunmaktadır. Yine aynı Akademi, çevreye yönelik ihlallerin etkin ve caydırıcı bir şekilde cezalandırılması ve çevre mevzuatının uygulanması için merkezi Venedik olan Uluslararası Çevre Ceza Mahkemesinin kurulmasını veya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin bu konuda yetkilendirilmesini önermektedir.³⁷

Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü’nün 8. maddesinin (2.b.iv) fıkrasına göre; “*tahmin edilen somut ve doğrudan askeri avantajlara kıyasla, aşırı olacak şekilde, sivillerin yaralanmasına veya ölmesine veya sivil nesnelere zarar görmesine yol açacağı ve geniş çapta, uzun vadeli ve ağır bir biçimde doğal çevreye zarar vereceğinin bilincinde olarak saldırı başlatılması*”, savaş suçu olarak kabul edilmiştir. Suçun, askeri avantajla ilişkilendirilmesi; cezai sorumluluğun söz konusu olabilmesi için uluslararası çatışmanın ve avantajla-zarar arasında orantılılığın, aynı zamanda zararın yaygın/uzun vadeli/ağır olmasının aranması, çevre koruma sahasını daraltır. Rastlantısal olanla, orantılı olan (izin verilen) ve bunlarla orantısız olan arasında ayırımın yapılabilmesi, “ma-

³⁶ “Çevre söz konusu olduğunda, büyük teorilere ve onların yorumlarına başvurmaya da gerek yoktur. Yapılması gereken somut önlemlerin alınmasıdır. Özellikle büyük şirketler, devletler söz konusu olduğunda AİHM benzeri Çevre Suçları Avrupa Mahkemesi kurulabilmelidir.” Bkz. Antonio Gustavo GOMEZ, “*Una Corte Penale Ad Hoc per i Crimini Ambientali*”(Articolo di Geraldina Colotti), Il Manifesto, 10.12.20009, s. 2.

³⁷ Carlo TOVO, “*Tutela dell’Ambiente e Alternative Possibili a una Corte Internazionale dell’Ambiente*” Diario Europeo, 2010/1, s. 6-9.

kul komutan" (*commandante militare ragionevole*) tartışmalarına götürür ki, bu koşullar altında da -en azından çevre lehine- bir standart belirlemek olanaksızdır.³⁸

Uluslararası işbirliği konusundaki zorluklar, *ad hoc* mahkemeler ve fiilî organizasyonlar kurulması yoluyla da aşılabılır. Örneğin Latin Amerika'da Çevreci Savcılar Birliği, (200 civarı üye, -2009 verileriyle-), somut çevre sorunları söz konusu olduğunda; yasal çerçeve, uluslararası antlaşma, bir anlamda bürokrasiyi beklemeden işbirliği yapmaktadırlar: Adli sicil kayıtlarını paylaşma, evrakların tercüme mecburiyetinden muafiyeti, yazışma, haberleşme, bilgi ve belge paylaşma gibi.³⁹ Bunun yanı sıra Brezilya'da 12 Şubat 1998 tarihli ve 9605 sayılı Kanun'un 77. bölümüne göre, soyut tehlike düzeyinde olsa dahi (*hypothetical environmental crimes*) çevre suçları söz konusu olduğunda herhangi bir ülke, doğrudan Brezilya Adalet Bakanlığı'na başvurarak, yargısal sürecin başlatılmasını talep edebilir. Bu husus, özellikle delillerin toplanmasında, kanunların zaman ve yer bakımından uygulanmasında ortaya çıkabilecek sorunların aşılmasında ve muhakeme sürecinin basitleştirilmesinde önemli bir örnektir.⁴⁰ En önemli işbirliği sahaları: Ormansızlaştırmayla mücadele, ağaç kaçakçılığı (Brezilya-Paraguay arasında) ve zehirli madde ihracıdır. Bunun yanı sıra, dört Latin Amerika ülkesi (Bolivya, Peru, Kolombiya, Salvador), Bolivya öncülüğünde, "iklim adaleti" olarak da adlandırdıkları uluslararası ceza mahkemesi benzeri bir oluşuma gitmişlerdir. Söz konusu ülkeler, madencilik sektörünün en çok tahrip ettiği ve küresel ısınmadan en çok etkilenen ülkelerdir.⁴¹

Ceza hukukunun, çevre suçlarıyla mücadelede bir araç haline gelmesi aynı zamanda devletin yapma yükümünün de bir parçasıdır. Nitekim daha 1977 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 28

³⁸ Anna Maria MAUGERI, *La tutela dei Beni Culturali nel Diritto Internazionale Penale*, Giuffrè Editore, Milano 2008, s. 290-291; TURGUT YILMAZ, s. 319.

³⁹ GOMEZ, s. 2.

⁴⁰ Bkz. Vladimir Passos de FREITAS, "The Importance of Environmental Judicial Decisions. The Brazilian Experience", Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 61-62.

⁴¹ GOMEZ, s. 2.

Eylül 1977 yılında “Çevrenin Korunması için Ceza Hukukunun Katkısı” adlı kararı çıkarmıştır. Karara göre; ceza hukuku çevrenin korunmasında araç haline gelmelidir. Karar’da, son çare olarak ceza hukukuna, diğer yollara başvurmanın yetersiz/anlamsız/elverişsiz olduğunda başvurulması ve ‘son çare’ olması nedeniyle yaptırımın en yüksek düzeyde etkili olmasının sağlanması vurgulanmaktadır.⁴²

Avrupa Konseyi’nin, 1998 tarihli “Çevrenin Ceza Hukuku Vasıtasıyla Korunması Sözleşmesi”, yeterli imza sayısına ulaşamadığından yürürlüğe girmemiştir. 27 Ocak 2003 tarihinde Avrupa Konseyi, çevrenin ceza hukuku yoluyla korunmasına ilişkin bir çerçeve anlaşmasının 6 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmesini kabul etmiştir.⁴³ Yine çevrenin ceza hukuku vasıtasıyla korunmasına ilişkin 13 Mart 2001 ve 9 Şubat 2007 tarihli⁴⁴ yönerge teklifleri vardır.

⁴² Bkz. ESPOSITO, s. 12.

⁴³ “Cezalandırılması gereken çevreye zararlı faaliyetlerin tanumlarının yapılması gerekir ve üye ülkeler, ceza yaptırımları öngörme yükümlülüğü altındadır.” Bkz. Bernd HECKER, “Avrupa Birliğinde Çevre Ceza Yasasının Aşgari Standartlarının Belirlenmesi”
www.jura.uniwuerzburg.de/fileadmin/02150100/IWAS/Materialien/Dtt_Hecker.pdf, s. 148.

⁴⁴ Teklifin 3. maddesine göre; üye ülkeler, aşağıdaki eylemlerin kasten ya da taksirle gerçekleştirilmesi halinde, suç sayılmasını sağlamak durumundadırlar. (a) kişilerin ölümüne ya da ağır yaralanmasına sebebiyet verecek miktarda zararlı maddelerin ya da iyonlu ışınlarının havaya, karaya ya da suya aktarılması, bırakılması veya karıştırılması; (b) kişilerin ölümüne veya ağır yaralanmasına, hava, yer veya su kalitesinin, hatta orada yaşayan hayvan ve bitkilerin ağır hasar görmesine sebebiyet veren ya da verebilecek miktarda olan zararlı maddelerin veya iyonlu ışınların havaya, karaya ya da suya hukuka aykırı olarak aktarılması, bırakılması ya da karıştırılması; (c) kişilerin ölümüne veya ağır yaralanmasına, hava, yer veya su kalitesinin, hatta orada yaşayan hayvan ve bitkilerin ağır hasar görmesine sebebiyet veren ya da verebilecek miktarda tehlikeli madde atıkları gibi her türlü atığın hukuka aykırı olarak bertaraf edilmesi, depolanması, nakledilmesi, ithalat ya da ihracat edilmesi gibi her türlü işlem görmesi; (d) tehlikeli faaliyetlerde bulunan, tehlikeli maddelerin veya ürünlerin depolandığı ya da kullanıldığı, bir tesisin hukuka aykırı olarak işletilmesi, bu tesis dışında kişilerin ölümüne veya ağır yaralanmasına, hava, yer veya su kalitesinin, hatta orada yaşayan hayvan ve bitkilerin ağır hasar görmesine sebebiyet verir veya verebilecek durumda olursa; (e) Avrupa Parlamentosunun ve Konseyinin 1013/2006 sayılı Avrupa Topulukları Tüzüğü’nün 2. maddesinin 35. Numarası anlamında, 23 önemli miktardaki atığın, bir kereye mahsus veya açıkça birbiriyle bağlantılı birden fazla kez

AİHM ise çevre söz konusu olduğunda, kabaca tarihsel olarak şu hattı izlemiştir: Meseleyi ilk olarak “barınma hakkı” daha sonra “özel hayat ve ailenin korunması” ve nihayet “yaşam hakkı”nın korunması kapsamında çevrenin korunması şeklinde ele almıştır.⁴⁵ 13 Haziran 1979 tarihli, *Marchx- Belçika*’ya karşı davasında AİHM, ilk kez çevre söz konusu olduğunda, “devletin pozitif yükümlülüğünden” söz etmiştir. Devlet, çevreyi koruma hususunda pasif kalamaz, makul ve uygun önlemler almalıdır. Bu bağlamda devletin “yapma” yükümü vardır. Devlet sadece örneğin kirliliği azaltacak tedbirler alamaz; aynı zamanda risk taşıyan çevresel faaliyetler konusunda da, vatandaşı bilgilendirmek zorundadır.⁴⁶

Çevrenin korunmasında AB mevzuatında ana esaslar şu şekilde özetlenebilir: İhtiyat ilkesi, önleyici müdahale, bozulan çevrenin rehabilite edilmesi ve son olarak kirleten öder ilkesi.⁴⁷ AİHM ise çevre suçlarıyla mücadelede temel olarak iki hususa vurgu yapar: İlki devletin, adil, şeffaf, hesap verebilir olması (yani kurumsal yönetim ilkelere uygun davranması aslında bu husus da kavramların, -kalkınma gibi- yanlış kullanılmasına örnek verilebilir, yani kâr dürtüsüyle bu hususların örtüşebilirliği en azından tartışmalıdır) gerekir, ikinci olarak da çevre suçlarında cezai takibin zorunluluğu. AİHM, şu hususu çok sık vurgular: Yaşam için tehlikeli olabilecek faaliyetlere ilişkin bağımsız ve tarafsız kamu davası açma mecburiyeti vardır. (Öneryıldız/Türkiye 30.11.2004 -Ümraniye çöplüğü Patlaması-).⁴⁸

---

gerçekleştirilmiş olmasından bağımsız olarak yapılan kar amaçlı nakli; (f) kişilerin ölümüne veya ağır yaralanmasına, hava, yer veya su kalitesinin, hatta orada yaşayan hayvan ve bitkilerin ağır hasar görmesine sebebiyet veren ya da verebilecek nitelikteki nükleer ya da diğer tehlikeli bir radyoaktif maddenin hukuka aykırı olarak imalatı, işlenmesi, depolanması, kullanılması, nakli, ithalatı ya da ihracatı; (g) nesli korunan yabani hayvanlarla bitkilere ya da bunlara ait parçalara izinsiz olarak sahip olmak, elde etmek, zarar vermek veya öldürmek yahut da izinsiz ticaretini yapmak. Tümü için Bkz. HECKER, s. 148-150.

⁴⁵ ESPOSITO, s. 3.

⁴⁶ Karar ve tespitler için bkz. ESPOSITO, s. 2-5. AİHM, yaşam hakkı (AİHS m. 2), adil yargılanma hakkı, (AİHS m. 6) özel hayat ve ailenin korunması hakkı (AİHS m. 8), bilgi edinme hakkı (AİHS m. 10), kapsamında çevre ihlallerini ele almıştır. Örnekler için bkz. YOKUŞ SEVÜK, s. 65-83.

⁴⁷ RAMACCI, s. 18.

⁴⁸ Bkz. ESPOSITO, s. 3.

C. ÇEVRE SUÇLARI SOYUT TEHLİKE SUÇU OLARAK DÜZENLENMELİDİR

Çevre suçları, mümkün olan her olasılıkta çağdaş düzenlemelere uygun bir şekilde, soyut tehlike suçu olarak düzenlenmeli; somut tehlike, suçun nitelikli hali olarak kabul edilmelidir.⁴⁹ Çevre suçlarının soyut tehlike suçu olarak düzenlenmesi halinde, nedensellik bağına ilişkin çözümü zor bazı zorluklar da kendiliğinden ortadan kalacaktır. Zira soyut tehlike suçlarında kanun koyucu ihmal veya icrayı yeterli görmektedir.⁵⁰ Ceza hukukunun, teknoloji kullanımı neticesinde risk gibi karmaşık meselelerde, bastırıcı işlevinden ziyade, önleyici işlevinin öne çıkması gerekir. Bazı durumlarda, belirli bir davranışın sadece ortaya konulmuş olması cezalandırmak bakımından yeterli kabul edilmelidir. İhlalin potansiyel mağdurlarının belirlenmesinin çoğu zaman imkânsız olduğu hallerde, zarar ortaya çıktıktan sonra cezalandırmanın, cezanın amaçları bakımından işlevi çok sınırlı kalacaktır.⁵¹ Soyut tehlike suçu düzenlemeleri, bugün ceza siyaseti tercihlerinin ve dolayısıyla çağdaş anlamda cezanın amaçlarının gerçekleşmesi açısından bir tercih değil, çevrenin korunması söz konusu olduğunda bir zarurettir.⁵²

Ayrıca, (en azından) bazı faaliyetler bakımından çevre politikasında yeni bir ilke olarak "ihtiyat ilkesi" yani çevre yönetiminde çevre ve

⁴⁹ MANNA, s. 759; ÖZCAN, s. 570. Alman ceza hukukunda karşı görüş için bkz. ÜNVER, s. 1023. Çevre suçlarının aksine genel olarak soyut tehlike suçlarının ceza hukuku ilkeleriyle uyumlu olmadığı söylenir. Bkz. Ayhan ÖNDER, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, C. II-III, İstanbul 1992, s. 55. Örneğin ifade özgürlüğünün sınırlarının ne olacağına belirlenmesinde "soyut tehlike" suçu yaratmak yerine, "somut tehlike"nin aranması doğru ve gereklidir. Ayrıntı için bkz. YALÇIN SANCAR, s. 191 vd.

⁵⁰ ÖNDER, s. 54-55.

⁵¹ SIRACUSA, s. 47. "Örneğin, kamu sağlığına karşı işlenen suçlardan, "bozulmuş veya değiştirilmiş gıda veya ilaçların ticareti suçuyla (TCK m. 186) kanun koyucu hem kamu sağlığını hem de kamu güvenini, kişinin hayatını ve sağlığını tehlikeden korumayı amaçlamıştır. Davranışla, netice arasında ihtimal katsayısı yükselirse, davranış neticeyi gerçekleştirmeye yakınlaşmıştır. Sadece bozuk bir ilacı elinde bulundurmayla, satma durumunda, kuşkusuz korunan hukuki konunun ihlal edilebilme olasılığı ikinci örnekte artmıştır. Örnek için bkz. SIRACUSA, s. 50.

⁵² SIRACUSA, s. 51 vd.

sağlıkla ilgili bilinmeyen riskleri (tehdit veya tehlikeleri) meydana gelmeden öngörerek önleme ve azaltma çabası, ceza hukuku boyutunda da gündeme gelmeli; kural olarak bazı faaliyetlerin zararsız olduğu tespit edilene kadar zararlı olduğu kabul edilmelidir. Zira çevrenin korunması gibi bazı sahalarda ve birincil düzeyde yaşamsal öneme sahip konularda bazı önlemlerin geç alınmasının bahanesi olmamalıdır.⁵³ “Sıkı koşullara bağlanmış izne”, “yasaklama tedbirine”, uymama cezalandırılmalıdır. Ayrıca ihtiyat ilkesinde esas, ispat yükünün tersine çevrilmiş olmasıdır.⁵⁴ Çevre söz konusu olduğunda, ceza muhakemesi hukuku açısından “ters ispat yükü” en azından bazı durumlarda, örneğin genetiği değiştirilmiş organizmalar bakımından mümkün olabilmelidir. Risk artıyorsa, hukuki koruma artmalıdır. Ceza hukuku bu anlamda en geniş hukuki korumayı sağlar. Çağdaş toplumun modernizasyonu, risk toplumu, sosyal uygunluk, bilimin önceliği, sorumluluk etiği gibi içeriği belirsiz kavramlarla cezai sorumluluk sahası daraltılmamalıdır.⁵⁵ İhtiyat ilkesi, ceza hukuku boyutunda da ele alınabilmelidir.

Ayrıca ceza hukukunun çevre kavramından neyi anladığının belirlenmesi ve kavramın içeriğinin kesinliğe kavuşturulması gerekir. Acaba kanun koyucu sürekli olarak kullandığı halde, iradi bir tercih olarak mı ceza hukuku anlamında “çevre” nin ne olduğunu tanımlamamıştır.⁵⁶ Kanunilik ilkesi boyutunda karşılığının kesinleştirilmesi gerekir. Çevrenin iki karşılığı olabilir. Biri dar anlamda çevre, yani doğal çevredir. Geniş anlamda çevre ise sosyal, kültürel, fiziksel, biyolojik tüm ortamları içine alır.⁵⁷ Çevre suçlarında korunan hukuksal değer, hem ekosistem, hem manzara hem de artistik ve kültürel değerler midir? Çevre; doğal, kültürel ve sosyolojik anlamlarıyla mı ceza hukukuna dâhil olmalıdır? Yani çevrenin konusu olabilmesi için,

⁵³ Antonella MASSARO, “Principio di Precauzione e Diritto Penale: Nihil Novi sub Sole?”, *Diritto Penale Contemporaneo* (9 Maggio 2011), http://www.penalecontemporaneo.it/materia/-/-/578-principio_di_precauzione_e_diritto_penale_nihil_novi_sub_sole/ s. 2 vd. (erişim tarihi, 12.04.2014)

⁵⁴ Bkz. TURGUT YILMAZ, s. 192-194. Ayrıntı için bkz. Ahmet M. GÜMÜŞ, *Çevre Hukukunda İhtiyat İlkesi*, Bilge Yayınevi, Ankara 2012, s. 84.

⁵⁵ Bkz. SIRACUSA, s. 1.

⁵⁶ Aynı yönde bkz. RAMACCI, s. 3.

⁵⁷ Mauro CATENACCI, *La Tutela Penale dell’Ambiente. Contributo all’Analisi delle Norme Penali a Struttura Sanzionatoria*, CEDAM, Padova 1996, s. 15.

bir hak veya menfaatin kolektifin kullanımına özgülenmiş olması yeter mi?⁵⁸ Yoksa çevre dar anlamda unsurlardan mı (toprak, hava, su) ibarettir?⁵⁹ Bu anlamda Çevre Kanunu (ÇK) m. 2’de, çevre kavramının geniş yorumunun esas alındığı söylenebilir. Buna göre, çevre “*canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır.*” Ancak genel kabul, çevrenin dar yorumunun ceza hukuku bakımından geçerli olduğu yönündedir. Nitekim TCK kültür, manzara, kent yaşamı ile ilgili ihlalleri, kapsam dışı bırakmıştır.

Diğer taraftan, çevrenin unsurlarının tek tek sayılması ve fail davranışlarının bunlarla ilişkilendirilmesi, kanunilik ilkesi bakımından bazı tereddütleri ortadan kaldırsa ve ceza sahasının aşırı genişlemesini engelleyerek belirlilik ilkesine hizmet etmesi haline de⁶⁰, bir anlamda soyut tehlike suçu, somut tehlike suçuna dönüşebilir.⁶¹

Çevrenin kavramının geniş yorumunu savunanlara göre:

i-Sahipli ama daha ziyade sahipsiz hayvanların öldürülmesi ve bitkilerin korunması meselesi de çevre ceza hukukunun sahasına dâhil olmalı, en azından korunan yabancı hayata ait olanın (avlanma dâhil olmak üzere) muhafazası yönünde tedbirler alınmalıdır. Hatta karşılaştırmalı hukukta “korunan yabancı hayat” ifadesinin, korunan türe, korunan tür ifadesinin de “türünün tek örneğine” dek indirilme riski nedeniyle itiraz edilmektedir. Eşitlik ilkesine (hayvanlar arası) aykırılık nedeniyle eleştirilmekte, aleyhe yoruma (*malem partem*) neden olacağı ifade edilmektedir.⁶²

ii-Manzara ya da peyzaj korunması gereken bir çevre unsuru haline getirilmelidir. Yapılan devasa yapılar, sadece ilgili oldukları imar bölgesinden ve imar yasalarından mı ibarettir (ülkemizdeki örneklerde, manzaranın kapanması, kişiye, imar kirliliği suçunda, suçtan zarar gören sıfatı kazandırmaktadır)?

⁵⁸ CATENACCI, s. 16.

⁵⁹ Toprak kavramı geniş yorumlanmalıdır; ekolojik fonksiyonları olmak kaydıyla dünyanın üst kabuğu buna dahildir. Bkz. YOKUŞ SEVÜK, s. 298.

⁶⁰ Serdar TALAS, “Türk Ceza Kanunu’nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları”, İÜHFMC. LXXI, S. 1, Yıl 2013, s. 1151.

⁶¹ MANNA, s. 760-761.

⁶² Bkz. MANNA, s. 762 vd.

iii-Çarpık kentleşmenin yol açtığı sorunlar; kentin ortak varlığını oluşturan yapı, meydan, yol, doğal varlıkları olumsuz etkileyecek uygulamalar; kent sakinlerini ayrıştıran, göçe zorlayan uygulamalar kent suçu veya kente karşı suç başlığında çevre suçlarına dâhil edilmelidir.⁶³

iv-Benzer bir şekilde özellikle kültürel kaynakların da çevre ceza hukuku kapsamında ele alınması tartışılmalıdır. Nitekim ÇK'nın çevrenin korunması başlıklı 9. maddesinin (d) bendinde, amaç, *“doğal kaynakların ve bunlarla ilgili kültürel kaynakların gelecek kuşaklara ulaşması”* şeklinde ifade edilmektedir. Özellikle kirlilik meselesinde kültürel kaynakların korunması ayrıca önemlidir. Bu anlamda, örneğin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 65. maddesine göre: *“Tescil edilen sit alanları ve korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile korunma alanlarının bu Kanuna göre tebliğ veya ilan edilmiş olmasına rağmen yıkılmasına, bozulmasına, tahribine, yok olmasına veya her ne suretle olursa olsun zarar görmesine kasten sebebiyet verenler ile koruma bölge kurullarından izin alınmaksızın inşâ ve fiziki müdahale yapanlar veya yaptırımlar, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılır.”* Söz konusu madde kültür varlıklarını korumak bakımından yetersizdir. Kültürel kaynakların da çevrenin bir unsuru haline gelmesi halinde, suç zarar suçu değil, en azından somut tehlike suçu haline gelecektir. Böylece örneğin tarihi tiyatrodan verilen bir konserde veya tarihi eserin yakınında yakılan ateş nedeniyle kirlenme riski gibi durumlarda cezalandırma mümkün olabilecektir.⁶⁴

D. TÜZEL KİŞİLERİN ÇEVRENİN KORUNMASI SÖZ KONUSU OLDUĞUNDA CEZAI SORUMLULUĞU OLMALIDIR.

TCK m. 20'ye göre; ceza sorumluluğu şahsidir; kimse başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulamaz; tüzel kişi hakkında ceza yaptırımını uygulanamaz; ancak suç dolayısıyla güvenlik tedbirleri niteliğindeki yaptırımlar saklıdır. TCK m. 60 ise şöyledir: *“Bir kamu kurumu-*

⁶³ Ayrıntı için bkz. Ruşen KELEŞ, *“Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler”*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 49, S. 3, Yıl 1994, s. 276 vd.

⁶⁴ Tarihi eserlerin ceza kanunu boyutunda korunması hakkında bkz. İspanyol CK. m. 321-324.

nun verdiği izne dayalı olarak faaliyette bulunan özel hukuk tüzel kişinin organ veya temsilcilerinin iştirakiyle ve bu iznin verdiği yetkinin kötüye kullanılması suretiyle tüzel kişi yararına işlenen kasıtlı suçlardan mahkûmiyet halinde, iznin iptaline karar verilir. Müsadere hükümleri, yararına işlenen suçlarda özel hukuk tüzel kişileri hakkında da uygulanır". Sadece kanunun açıkça belirttiği hallerde tüzel kişiye özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanabilmesi söz konusu olur (TCK m. 60/son).

"İznin iptali" güvenlik tedbiri için; özel hukuk tüzel kişisine, kamu kurumunca verilmiş bir faaliyet izni bulunmalı, tüzel kişinin organ veya temsilcisinin iştirakiyle tüzel kişi yararına kasıtlı bir suç, kamu kurumunun verdiği iznin kötüye kullanılması suretiyle işlenmelidir. İzin iptali tedbirinin uygulanabilmesi için sadece tüzel kişiye hukuka aykırı yarar sağlanması yeterli değildir; verilen iznin de kötüye kullanılması gerekir. Böylece tedbirin uygulama sahası daralmıştır. İzne tabi olmayan bir faaliyet yürütenler bakımından iznin iptali güvenlik tedbiri de söz konusu olamaz.⁶⁵

Faaliyetiyle çevreyi kirleten bir şirketin bu fiilinden dolayı yalnızca organlarını oluşturan gerçek kişileri ceza; tüzel kişileri ise sadece bazı durumlarda güvenlik tedbiri veya idari para cezası düzeyinde sorumlu tutmak doğru değildir.⁶⁶ Bu hal, çevrenin korunmasının en başından engellenmesinden başka bir şey değildir. Bu durumdaki tüzel kişi, suç işlemekten vazgeçmez.

Tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun olamayacağı fikrini savunanlara göre; ortada gerçek bir varlık yok varsayımı vardır, tüzel kişilerin kendisine ait iradesi yoktur. Organlarının iradesi vardır ve irade yeteneği olmayan bir varlığa ceza verilemez. Bu yaklaşıma göre tüzel kişilerin sadece statüsü ile sınırlı hak ehliyeti vardır. Tüzel kişi, haksız fiil işleyebilir fakat suç işleyemez. Medeni Kanun'da bahsedilen irade, tüzel kişi değil, onun adına organı tarafından açıklanmış iradedir.⁶⁷ Tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun kabulünün, mensupları bakımından objektif sorumluluğa veya başkasının fiilinden sorumlu-

⁶⁵ KATOĞLU, *Çevre ve Ceza Hukuku*, s. 97 vd.

⁶⁶ ŞEN, s. 129.

⁶⁷ İzzet ÖZGENÇ, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık 8. Baskı, Ankara 2013, s. 190.

luğa yol açacağı ve ceza sorumluluğunun kişiselliği prensibiyle örtüşmeyeceği; tüzel kişinin iradesinin kolektif iradeye dayandığı ve bu iradeye katılmamış olanların cezalandırılmasının cezaların kişiselliğine aykırılık oluşturacağı iddia edilmektedir. Söz konusu yaklaşıma göre, tüzel kişilerin hareket yetenekleri yoktur ve bu nedenle kusur isnat edilemez⁶⁸. Tüzel kişi ancak kınanabilir. Tüzel kişinin cezalandırılmasıyla korkutma ve uslandırma gibi cezadan beklenen amaçlar da gerçekleşmez. Ceza davaları, uzun sürelidir. Ceza davasının uzun sürmesinin gerçek kişilerde oluşturabileceği tahribatlardan farklı olarak tüzel kişinin fail olarak yargılanması, olası cezadan çok daha ağır maddi kayıplara yol açabilir.⁶⁹

Sermaye birikiminin gerçekleşmesi, işletmenin korkusuzca yatırım yapabilmesinin sağlanması, rekabet ve piyasa ekonomisini esas alan ekonomik liberalizmin gereklerine uygun şekilde gelişmesinin sağlanması amaçlarıyla tüzel kişilerin cezai sorumluluğu kabul edilmiştir.⁷⁰Tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun olup olmayacağı tamamen ceza hukuku siyasetinin bir tercihidir. Tüzel kişilerin cezai sorumluluğu meselesinde, ceza hukuku bakımından teknik olarak hiçbir sorun yoktur.⁷¹ Tüzel kişiler hakkında bünyelerine uygun cezalar verilebilmeli ve ceza muhakemesi hukuku bağlamında uyarlamalar yapılmak yoluyla özel soruşturma usulleri belirlenmelidir.⁷² Tüzel kişiler, ekonomik ve sosyal yaşam açısından bir gerçekliğin temsilci-

⁶⁸ Tüzel kişilerin hareket ve isnat yetenekleri olduğu görüşü için bkz. Klaus TIEDEMANN (tercüme: Ayşe Nuhoğlu), *“Avrupa Birliği Hukukunda Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar ve Ceza Hukukunun Avrupalılaştırılması”*, Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar (ed. Ayşe Nuhoğlu), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 34.

⁶⁹ Bkz. Hakan HAKERİ, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Adalet Yayınevi, 10. Baskı, Ankara 2011, s. 29; Mahmut KOCA/İlhan ÜZÜLMEZ, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara 2013, s. 105; ÖZGENÇ, s. 191 vd.

⁷⁰ TURGUT YILMAZ, s. 315-316.

⁷¹ Nitekim örneğin mülga Bankalar Kanunu, mülga Türk Parasının Değerini ve Kıymetini Koruma Kanunu’nda tüzel kişilerin cezai sorumluluğu düzenlenmişti. Yine Anayasa Mahkemesi, 1964, 1989 ve 1991 yıllarında vermiş olduğu kararlarda, Tüzel kişilerin cezai sorumluluğu olabileceğine hükmetmişti. Bkz. Tuğrul KATOĞLU, *“Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”*, AÜHFD, 61 (2) 2012, s. 671.

⁷² Bkz, TIEDEMANN, s. 38.

sidirler ve organları vasıtasıyla hareket ederler.⁷³ Çevre söz konusu olduğunda tüzel kişilerin cezai sorumluluğu olması gerektiği tespiti, teorik bir tartışmanın öncesinde, bir zarurete işaret etmektedir. ⁷⁴ Diğer taraftan TCK m. 20 esas alınsa bile, tüzel kişinin cezai sorumluluğu olamayacağı, bir anayasa hükmü de değildir. Oldukça tartışmalı bir örnek olsa da Brezilya'da tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun kanunda olmadığından bahisle, tüzel kişiye ceza verilemeyeceğini savunanlara karşı, bu konuda alternatif bir güzergâh olduğu da söylenmektedir. Bu bağlamda, yerel mahkemelerin doğrudan Federal Anayasayı uygulayarak tüzel kişi aleyhine cezaya hükmettikleri kararlar bulunmaktadır.⁷⁵

Tüzel kişi, kendisini oluşturan organı bir alet gibi kullanmak vasıtasıyla suç işliyorsa, cezalandırılması gerekir. Bugünün dünyasında tüzel kişilerin cezai sorumluluğunu kabul etmek, etkinlik alanlarının yaygınlığı da düşünüldüğünde -elbette bünyelerine uygun cezalar vermek yoluyla- bir zorunluluktur.⁷⁶ Tüzel kişinin mensubu açısından da mesele; mensuplara kârın paylaşılması gibi cezanın da hisse

⁷³ TIEDEMANN, s. 34; Silvio RIONDATO (tercüme: Vesile Sonay Evik) *“İtalya’da İktisadi veya İktisadi Olmayan veya Kamusal Güç Kullanan Kamu Kurumunun Cezai Sorumluluğu”* Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar (ed. Ayşe Nuhoğlu), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 67.

⁷⁴ RAMACCI, s. 44; MANNA, s. 761.

⁷⁵ 13.03. 2001 tarihli örnek için bkz. De FREITAS, s. 62. “1985li yıllardan itibaren Brezilya yargısı, çevreye yönelik tehlikeli ve zararlı fiillerle hukuki mücadeleye ayrı bir önem vermiştir. Mahkemelerin, yaban ve orman hayatının korunması, su ve hava kirliliği, tüzel kişilerin ceza sorumluluğu gibi konularda verdiği kararlar “yargısal aktivizm” örnekleri olarak da değerlendirilmektedir.” Bkz. Jarbas Soares JÚNIOR, *“The Action of the Public Prosecutor’s Office on River Basins and the Experience in Minas Gerais”*, Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 91 vd.

⁷⁶ 1995 tarihli İspanyol CK örneğin imar suçlarında tüzel kişilerin cezai sorumluluğunu kabul etmiştir. Bkz. Luis Arroyo ZAPETERO (tercüme, Ali Kemal Yıldız), *“İspanya’da Tüzel Kişilerin Cezai Sorumluluğu”* Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar (ed. Ayşe Nuhoğlu), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 52; Daha önce tüzel kişilerin ceza sorumluluğunu kabul etmeyen İtalya’da, örneğin 121/2011 tarihli yasayla tüzel kişilerin cezai sorumluluğu kabul edilmiştir. ABD, İngiltere gibi birçok ülkede de tüzel kişilerin cezai sorumluluğu kabul edilmektedir.

oranında paylaştırılması yani kişisel pay düzeyinde sorumluluk yoluyla çözülebilir (nitekim suç mağduru olan kişi, tüzel kişiden tazminat talep edilebilmektedir). Tüzel kişinin cezai sorumluluğu söz konusu olmazsa, pek çok ortağı, pek çok müdürü olan, örneğin bir şirket açısından, bir müdürün cezalandırılması bir şey ifade etmeyecek ve keyfiyete yol açacaktır. Suçun tekrarı noktasında, cezadan beklenen önleme/caydırıcılık işlevi de gerçekleşmeyecektir.⁷⁷ Zira tüzel kişiler hakkında uygulanabilecek olan cezanın, güvenlik tedbirinden ne tür bir farkının olacağıysa ayrı bir tartışmadır. Sırf cezanın amaçları ve sonuçlarıyla, güvenlik tedbirinin amaçları ve sonuçları arasındaki fark dahi tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun olmasını zorunlu kılar.

Çevre suçlarının giderek artması ve bu konuda duyulan endişelerin çoğalması neticesinde 2008/99/CE sayılı Direktif, ceza hukuku vasıtasıyla çevrenin korunmasında tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun üye devletlerce tanınması gerektiğini vurgular.⁷⁸ Direktife göre mevcut yaptırım sistemleri, birlik normları ve ulusal normlar, çevrenin korunması bakımından yeterli değildir.⁷⁹ Direktifin 5. maddesine göre cezalar, etkin-orantılı-caydırıcı olmalıdırlar.⁸⁰ Direktif, 6. ve 7. maddelerinde tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun olması gerektiği ifade edilmiştir.⁸¹

⁷⁷ Aynı yönde Muharrem ÖZEN, “Türk Ceza Kanunu Tasarısının Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğuna İlişkin Hükümlerine Bir Bakış”, AÜHFĐ, Cilt 52, S.1, 2003, s. 70-71. Tüzel kişilerin cezai sorumluluğunda cezanın kefaret amacının gerçekleşebilirliği tartışılır olsa da, cezanın önleme amacı gerçekleşir. Bkz. Attilo NISCO, (tercüme: Ayşe Nuhoglu), “İtalyan Sisteminde Tüzel Kişilerin Cezalandırılabilirliği”, Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar (ed. Ayşe Nuhoglu), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 99-103.

⁷⁸ RAMACCI, s. 22; MANNA, s. 761.

⁷⁹ Ozan Ercan TAŞKIN, “Avrupa Konseyi ve Parlamentosu’nun 2008/99/EC No’lu Direktifi: Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığı ile Korunmasında İleri Bir Adım”, 8. Ulusal Çevre Mühendisleri Kongresi -Çevre, Hukuk Siyaset-, Mattek Matbaası, Ankara 2009. s. 80.

⁸⁰ Direktif ‘de, çevre suçlarının somut tehlike suçu olarak tasnif edilmesi eleştirilmiştir. Bkz. MANNA, s. 762.

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. TAŞKIN, s. 84-85.

E. ÇEVRESEL ZARAR, SUÇUN PASİF SÜJESİ, DAVAYA KATILMA

Çevresel zarar; hem kötüleşme, bozulma gibi doğrudan çevrede meydana gelen kayıpları hem de bu durumun sonucunda bireysel hak ve menfaatte meydana gelen kayıpları ifade eder.⁸² Çevresel zarar, daha ziyade özel hukuk alanına ait bir mesele gibi ele alınmıştır. Hâlbuki çevreye yönelik suç gerçekleştiğinde, zarar gören süjenin tespiti bazı sorunları barındırmaktadır.⁸³

2004/35 CE sayılı Direktif, çevresel zararı “orijinal hale göre bozulma” olarak tanımlarken, aynı zamanda tazmin için, kirletenin belirlenmiş, zararın ölçülebilir, somut olmasını ve nedensellik bağıını arar. 152/2006 tarihli İtalyan ÇK ise çevresel zararı, doğrudan veya dolaylı bir şekilde doğal bir kaynakta anlamlı ve ölçülebilir azalma veya bozulma olarak tanımlamaktadır.⁸⁴

Çevresel zarar söz konusu olduğunda özellikle, yer, zaman, fail ve mağdurun belirlenmesi bakımından bazı güçlüklerin olduğu açıktır. Çevresel zararın bulunduğu durumlarda idari yargı vasıtasıyla iptal veya tam yargı davaları, özel hukuk vasıtasıyla da tazminat davaları açılabilir.⁸⁵

Çevresel zararın tanımı konusunda bir uzlaşma yoktur. Ancak çevresel zararın; birey, toplum ve kamu olmak üzere üç ayrı mağduru olduğu kabul edilir.⁸⁶ Çevre suçu söz konusu olduğunda, suçun mağduru olarak toplumun görülmesi ve doğrudan belirli bir kişiye işaret edilmemesi isabetlidir. Elbette işlenen suç nedeniyle doğrudan zarar görmüş bir kişi bulunabilir. Bununla birlikte mağduru belli bir kişi olmayan suç kavramlaştırmasına da ayrıca değinmek gerekir. Mağduru belli

⁸² Tanım için bkz. Nuri ERİŞGİN, *Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı*, İmaj Yayınevi, Ankara 2005, s. 47.

⁸³ RAMACCI, s. 55.

⁸⁴ Bkz. Pasquale FIMIANI, *La Tutela Penale dell’Ambiente*, Giuffrè Editore, Seconda Edizione, Milano 2011, s. 1-2; VALIANTE, s. 226.

⁸⁵ FIMIANI, s. 59.

⁸⁶ VALIANTE, s. 227. “TCK, kamusal bir değer olarak gördüğü çevrenin...” Bkz. Zeki HAFIZOĞULLARI/Muharrem ÖZEN, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Toplumuna Karşı Suçlar*, US-A Yayıncılık, Ankara 2012, s. 53.

bir kişi olmayan suç kavramlaştırması, somut olarak suçtan zarar görenin tespit edilemeyeceği anlamına da gelmemelidir. Mağduru belirli bir kişi olmayan suç denmek suretiyle çevreye karşı işlenen suçlarda yeni bir yol açıldığı da söylenebilir. O halde, çevreye karşı işlenen suçlarda herkes, -geniş anlamda- mağdurluk nedeniyle ceza muhakemesi huku-ku anlamında söz konusu olan hakların hamili midir?

Çevre ceza davalarında farklı bir usul ve davaya katılma rejimi yoktur. Çevre ceza davaları da ceza muhakemesi hukukunun genel rejimine tabidir. Bu durumda ceza davasına katılma bakımından mağdurun belirlenmesi gerekir.⁸⁷ Ceza Muhakemesi Kanunu'nun davaya katılmaya ilişkin 237 vd. maddeleri, özellikle çevresel zarar nedeniyle, ortaya çıkan sosyal ve hukuki gerçekliğe uygun olarak yorumlanmalı; örneğin zehirli bir suyu içmemiş olan bir kişi bakımından dahi, -belirli koşulların varlığı aranması kaydıyla- "bu suyu içebilirdi, o halde potansiyel mağdurdur" tespiti yapılabilir.⁸⁸ Öte yandan, herkesin Anayasal bir hak olarak sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı vardır dolayısıyla herkes ve hatta gelecek nesiller bir başka ifadeyle "tüm insanlık" bu suçun mağdurdur.⁸⁹ O halde kolektif bir menfaate yönelik bir ihlal söz konusu olduğunda, herkesin mağdur olduğunu kabul etmek isabetlidir.

Kolektife ait menfaatlerin zarar görmesi durumunda, kolektifi meydana getiren unsurların dava açabilmesinin tartışıldığı zeminlerde, aslında bir Roma hukuku müessesesi olan ve herhangi bir kişinin dava açabilmesine olanak sağlayan halk davası (yurttaş davası veya yurttaş ithamı da denmekte) "*actio popularis*" (*azione popolare*), kamusal menfaatlerin korunmasında da olanak olarak değerlendirilmektedir.⁹⁰

Kamusal mülkiyetin korunması söz konusu olduğunda, özel ve kamusal hak ayırımının biçimselliğini esas alan hukuk sistemleri, ör-

⁸⁷ KATOĞLU, *Ceza Hukukunda Suçun Mağduru*, s. 660.

⁸⁸ Bkz. JÚNIOR, s. 97-99.

⁸⁹ Mehmet Emin ARTUK, "*Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu*", Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli (Ed. Murat Balcı), Seçkin Yayıncılık Ankara 2012, s. 125; ÖZGENÇ, s. 210; bkz. YOKUŞ SEVÜK, s. 297; ÖZCAN, s. 568; ÜNVER, s. 1014.

⁹⁰ Bu konuda ayrıntılı çalışma için bkz. Eşref KÜÇÜK, *Roma Hukuku Davalar Sisteminde Actio Popularis*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.

neğin bireye ait mülkün işgaliyle kamusal mülkün işgalini aynı esaslara göre değerlendirir (TCK için, aslında değerlendirmiyordu demek gerekir; TCK m.154 “*hakkı olmayan yere tecavüz*” suçunda 2009 değişikliğine kadar aynı zamanda kamuya ait taşınmaz malın üzerinde de suçun işlenebileceğini kabul ederken, değişiklikten sonra, sadece kişiye ait taşınmaz mal bu suçla korunmaktadır. Maddenin eski hali kamusal mülkiyetin korunmasına yönelik ender ceza hukuku örneklerindedir).⁹¹ Kamusal mülkiyette esas alınan bir tasnife göre; kamusal mülkiyete konu olan mallar, devri mümkün olanlar ve devri mümkün olmayanlar şeklinde ikiye ayrılır.⁹² Aslında devri mümkün olanlar, nihayetinde alım satıma konu olabilecekken, kolektifin kullanımına özgülenmiş olanların devri mümkün değildir. O halde ayırım kolektifin kullanımına özgülenenler ve kolektifin kullanımına özgülenmiş olmayanlar şeklinde yapılmalıdır. Bu durumda da vandaşın, kolektif kullanım hakkının gerçek sahibi olduğunu kabul etmek gerekir.⁹³

İtalya’da yerel yönetimlerle ilgili 1990/142 sayılı Kanun, 6.ve 7. maddelerinde yer alan hakların korunması için “*halk davası*” açılabilir demektir. Kanun’un 6. maddesi, “kişiler veya dernekler, kolektif çıkarların korunması hususunda idareye dilekçe verebilirler” şeklindeyken, Kanunun 7. maddesinde, her bir seçmenin belediyeyi ilgilendiren hususlarda, idari yargıya başvurabileceği hükme bağlanmıştır. 1999/265 sayılı yerel yönetimlerle ilgili Kanunla, çevreyle ilgili bir husus da *actio popularise* dâhil olmuştur (m. 4). Buna göre özel olarak çevrenin korunması söz konusu olduğunda, ulusal çevre örgütleri çevresel zarardan dolayı mahkemelerde tazmine yönelik dava açabi-

⁹¹ Değişiklik gerekçesi, cezanın amacına işaret eden TCK’nun birinci maddesiyle uyumsuzdur.

⁹² 4070 Sayılı Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun’a göre söz konusu araziler belirli usul ve esaslara göre satılabilir. Ancak devlet ormanlarının mülkiyetinin devrolunması mümkün değildir (Anayasa m. 169).

⁹³ Bkz. Graziano SANNA, “*L’azione Popolare Come Strumento di Tutela dei “Beni Pubblici”*”: *Alcune Riflessioni tra “Bene Pubblico” Ambiente nell’Ordinamento Giuridico Italiano e Res Publicae nel Sistema Giuridico Romano*”, *Diritto@Storia Rivista Internazionale di Scienze Giuridiche e Tradizione Romana*, N. 5/2006, http://www.dirittoestoria.it/5/Tradizione-Romana/Sanna-Azione-popolare-tutela-beni-pubblici.htm#_ftn6, (erişim tarihi, 08.04.2014)

lirler. Tazminat kararı çıkarsa, örgütün bir anlamda dava yoluyla ikame ettiği kuruma tazminat ödenirken, dava masrafları, davanın kazanılıp kaybedilme olasılıklarının her ikisinde de örgütün hesabı-
nadır.

Brezilya'da çevreyle ilgili davaların çok büyük bir bölümü (%90), çevrenin korunmasında esas enstrüman olarak değerlendirilen "kamusal özel dava" (*public civil action*) adı altında dava masraflarından da muaf olarak sivil toplum örgütlerince takip edilmektedir.⁹⁴ Brezilya Ceza Muhakemesi Kanunu, çevreyle ilgili suçlar başlığı açarak hem yetki hem de davaya katılma halleri için, kolektif veya bireyüstü menfaatler (*supra individual interests*) söz konusu olduğunda, muhakemenin genel kurallarına istisna getirmiştir.⁹⁵

Gerek Roma hukukunda gerekse, yürürlükteki hukuk bakımından "actio popularis", oy hakkının, dolayısıyla katılma hakkının (vandaş olma ölçütünün aranması, birçok güncel örnekte seçmen denmesi nedeniyle) kullanılması olarak değerlendirilir. Çevresel zararın giderilmesine yönelik talepler de özellikle çoğu zaman fiilî durumlar yaratmak yoluyla,- örneğin İtalya'da 1970li yıllardan itibaren kamu hukukunun içine dâhil edilmiştir. Bu halde çevreye yönelik kamusal zarar söz konusu olduğunda, başka bir ifadeyle kolektife ait olan çevre üzerinde bir zarar ortaya çıktığında, devlet tüzel kişiliğinin temsil kurumu olarak düşünülmesi savunulur. Çevre, kolektifin kullanımına sunulmuşsa, kolektifin dava hakkı da olmalıdır. Zira mülkiyete yönelik bir ayrıma göre de, devlete ait olan, şekli mülkiyet; kolektife ait olansa maddi mülkiyettir.⁹⁶

Kanun koyucunun, tarihsel örneklere de uygun bir çerçevede, "halk davası"nı, çevrenin hukuki yönden korunmasında bir vasıta

⁹⁴ JÚNIOR, s. 91; Silvia CAPELLI, "Environmental Public Civil Action: The Brazilian Experience, Analysis of Jurisprudence", Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 111.

⁹⁵ José ANTONIO Peláez BARDALES, "Environmental Law in Peru" Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 163-164.

⁹⁶ SANNA, ...

haline getirmesi değerlendirilmelidir. Bu durumda, kolektifi oluşturan her kişi için, çevre hakkına yönelmiş bir saldırı olduğunda ve genel olarak insan haklarını korumak üzere hukuka uygunluk nedenlerine başvurmasının mümkün olup olamayacağının olanak/sorun alanı olarak tartışılması gerekir.

Dava boyutunda olmasa da, ÇK'nın, bilgi edinme ve başvuru hakkı başlığını taşıyan 30. maddesi bu anlamda olumlu bir örnektir. Maddeye göre: “Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir. Herkes, Bilgi Edinme Kanunu kapsamında, çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir”.

AİHM'e göre; “AİHS, öngördüğü hakların yorumlanmasıyla ilgili *actio popularis* getirilmesine cevaz vermediği gibi, kişilere, kendileri bundan doğrudan etkilenmemiş oldukları halde, salt Sözleşme'ye aykırı olabileceği için iç hukukun herhangi bir hükmünden şikâyetçi olmalarına da izin vermemektedir.”⁹⁷ Bununla birlikte AİHM, potansiyel mağdur (ciddi ve telafisi, imkânsız zarar riski, ihlal tehlikesinin yakın olması hallerinde olduğu üzere) ve dolaylı mağdurun, mağdur haklarından yararlanabileceğini ifade eder.⁹⁸ Bununla birlikte AİHM, çevresel konularda da, başvurucu açısından hangi hakkın ihlal edildiğini, çevresel zararın boyutunu, aleyhine başvuru devletinin hangi hareketinin çevresel zarara yol açtığını ve bunun başvurucu üzerindeki etkisini araştırır. Bu anlamda AİHM çevre ihlalleriyle ilgili başvurularda *actio popularis* yolunu kabul etmez.⁹⁹

⁹⁷ Taner Akçam/Türkiye (Başvuru no. 27520/07 KT 25 Ekim 2011), p. 66; Kararın tamamı için bkz. <http://www.ihop.org.tr/> (erişim tarihi, 26.04.2014)

⁹⁸ Ayrıntılı karar örnekleri için bkz. Cahit ÖZKAN, *Aوروبا İnsan Hakları Mahkemesi Yargılama Usulü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Hukuku Yüksek Lisans Programı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2005, s. 101 vd.

⁹⁹ Gounaridis/Yunanistan davası 21.10.1998; Fadeyeva/Rusya davası 9.06.2005, kararlar için bkz. Andrea SACCUCCI “*Giurisprudenza della Corte Europea dei Diritti Umani in Materia di Protezione dell’Ambiente*”, <http://www.unior.it/> s. 3. (erişim tarihi 25.04.2014)

Meselenin ceza hukuku boyutu iki ana olasılık etrafında şematize edilebilir:

Olasılık 1: Çevreye karşı işlenen suç neticesinde, aynı zamanda bireysel varlık veya menfaatin zarara uğraması hali¹⁰⁰:

i-Bir kişi, çevre suçu nedeniyle, bireysel varlığına veya menfaatine yönelik bir zararla karşılaşabilir. Bu durumda, ilk olarak fail, ÇK m. 28 uyarınca “Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar” hükmü gereği çevreye karşı suç nedeniyle zarara uğrayan, bu zarar, TCK kapsamında ayrı bir suça vücut vermiyorsa, zararını Borçlar Kanunu uyarınca tazmin edebilir. Zarar mevcut ve gelecekteki kayıpların tamamını içerir. İkinci olarak da CMK m. 237 vd. uyarınca da, çevre suçuyla ilgili olarak, suçtan zarar gören sıfatıyla ceza davasına katılma talebinde bulunabilir.

ii-Çevreye karşı işlenen suç nedeniyle kişinin malvarlığında bir azalma olmuşsa örneğin gürültü nedeniyle bir kimsenin evinin camları kırılmış veya kirlilik nedeniyle hayvanı ölmüşse, ilk durumda TCK m. 183, ikinci örnekte ise TCK m. 181 ile mala zarar verme suçunu düzenleyen TCK 151. maddelerindeki cezalar toplanır. Kişinin her iki örnekte de BK uyarınca tazminat talep etme ve CMK uyarınca davaya mağdur sıfatıyla katılma hakkı vardır.¹⁰¹

iii-Çevre suçu kapsamında olan çevresel zarar, insan üzerinde doğrudan tesir yaratmışsa örneğin insanın ölümü ya da yaralanmasına yol açmışsa bu durumda ise çevreye karşı işlenen suçla birlikte, meydana gelen suçun cezaları toplanır. Bu durumda da örneğin yaralanan kişinin BK uyarınca tazminat ve CMK’ya göre davaya mağdur sıfatıyla katılma hakkı bulunmalıdır.

Olasılık 2: Herhangi bir kimsenin somut varlık veya menfaati ihlal edilmeksizin, sadece çevreye ait varlık veya menfaatlerin ihlal edilmesi hali (saf çevresel zarar veya çevreyle ilgili zarar).¹⁰²

¹⁰⁰ Bu hale ilişkin sorunlar, geleneksel zarar kavramı kapsamındadır. Bkz. ERİŞGİN, s. 47. Olasılıkların özel hukuk bakımından tasnifi için bkz. ERİŞGİN, s. 47-51.

¹⁰¹ Aynı yönde bkz. Özlem YENERER ÇAKMUT, *Kişilerin Huzur ve Sükununu Bozma ve Gürültüye Neden Olma Suçları*, Beta Basım, İstanbul 2014, s. 116.

¹⁰² Tanımlama için bkz. ERİŞGİN, s. 54 vd.

Bilindiği üzere suçun mağduru, suçla ihlal edilen ve cezayla korunan varlık veya menfaatin hamili kimsedir. Bu kimse gerçek veya tüzel kişi ve hatta kişi toplulukları dahi olabilir. Bir suçun birden çok mağduru olabileceği gibi çevre suçlarında olduğu gibi suçtan zarar göreni belirli bir kimse de olmayabilir. Saf çevre zararlarında bireysel talep veya davaya katılma hakkı tanınmamaktadır. Zira ceza hukukunda davaya katılma kişi merkezlidir. Çevre suçları, TCK'da "topluma karşı suçlar" başlığında düzenlenmiştir. Bu anlamda suçun mağduru tektir ve o da toplumdur. Bununla birlikte TCK'nın zincirleme suçu düzenleyen 43. maddesinin 1. fıkrasının son cümlesi ve madde gerekçesinin birlikte ele alındığında; çevreye karşı suçların mağduru belli bir kişi olmayan suç kavramlaştırması içinde değerlendirildiği, başka bir ifadeyle herkesin bu suçun mağduru ve dolayısıyla davaya katılma hakkı olduğu da söylenmektedir.¹⁰³ Bu olasılığı bertaraf etmek üzere, genel olarak mağduru belirli bir kişi olmayan suçlarda, mağdurun somut fiil işlendikten sonra (ex-post olarak) zarara uğradığı tespit edilenler esas alınarak belirlenmesi gerektiği savunulur.¹⁰⁴

Çevre suçlarında, davaya katılma hakkının herkese tanınmasının, pratik açıdan uygulanabilirliği noktasında zorluklar içerdiği açıktır. Hâkim anlayışa göre; çevreye karşı suçların mağduru toplumdur. Suçtan zarar görenler kişiler olabilir. Mağdurun toplum olduğu suçlarda yani varlık veya menfaatin hamilinin toplum olduğu kabul edilen suçlarda, bu suçların takibinin savcılık makamı aracılığıyla yapılmasının en pratik yol olarak gözüktüğü söylenmektedir.¹⁰⁵ Savcılar kamusal çıkarın takipçisi ve kamunun gözcüsü olarak, ceza davasını başlatıcısı/takipçisi olarak kalmalıdır. Bu anlamda "halk davası"nın yürütücüsünün savcılık olduğu savunulmaktadır. Aksi halde mahkemelerin

¹⁰³ Çevreye karşı suçlarda toplumda yaşayan herkes mağdur edilmektedir. Bkz. ÖZGENÇ, s. 213.

¹⁰⁴ "Bu suçun işlenmesiyle ayrıca belirlenebilir bir kişi mağdur ediliyorsa bu halde de dar anlamda mağduriyet söz konusu olmaktadır." Bkz. ÖZGENÇ, s. 206. Bu hususa yönelik eleştiriler için ve mağdur kavramı hakkında bkz. Tuğrul KATOĞLU, "Ceza Hukukunda Suçun Mağduru", s. 690.

¹⁰⁵ Mağdur toplum olarak kabul edilse de, katılma bakımından kime yönelik zararlı sonucun ortaya çıktığının kabulü gerekir. İtalyan Anayasa Mahkemesi'nin 1987 tarihli kararı için bkz. RAMACCI, s. 55.

sırf davaya katılma talebinin kabulü veya reddi boyutunda, önüne gelen iş yükünün altından kalkmaları da çok zordur.¹⁰⁶

Karşılaştırmalı hukukta özellikle topluma karşı işlenen suçlarda davaya katılma hakkının toplumu oluşturan bireylere doğru genişletilmesi tartışılmakla birlikte, buna en yakın yol olarak örneğin İtalya'da çevre örgütlerinin (mülga 1986 tarih ve 349 sayılı Kanun uyarınca) çevre suçlarına müdahil olarak katılmaları kabul edilmişti.¹⁰⁷ İtalyan öğretisi, İtalya CMK'nın 91. maddesinin, örgüt veya kurumların davaya katılma hakları bakımından meseleyi çözdüğü görüşündedir. Maddeye göre; suçun ihlal ettiği menfaatle ilgili olan kurum veya örgütler, yargılaması süren fiilden önce yasal olarak kurulmuş olmaları şartıyla, gelir elde etme amacı gütmeksizin ve suçun ihlal etmiş olduğu menfaatleri korumak amacıyla, ceza yargılamasının her aşama ve devresinde suçun mağduruyla aynı haklara sahiptir.¹⁰⁸

II. TCK'da YER ALAN ÇEVREYE KARŞI SUÇLAR BAHSİNDE BAZI TESPİTLER

Çalışmanın bu kısmında TCK'da yer alan “çevreye karşı suçlar” suçun unsurları, suça etki eden nedenler gibi tipik suç analizi başlıklarında ele alınmayacaktır. Sadece ilgili suç başlıkları altında, bazı sorunlu saha tespitleri yapılacak ve önerilere yer verilecektir.

A. ÇEVRENİN KASTEN KİRLETİLMESİ SUÇU

1. Atık ve Artıklarla Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu (TCK m. 181/1)

TCK m. 181/1 e göre; “*ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*” TCK'nın 181. maddesinin 1. fıkrasında yer alan suç bakımından da tüzel kişiler fail olabilmelidir. Bu anlamda TCK'nın 181.

¹⁰⁶ Bkz. JÚNIOR, s. 101.

¹⁰⁷ RAMACCI, s. 55.

¹⁰⁸ Bkz. RAMACCI, s. 58.

maddenin 2, 3 ve 4. fıkraları için geçerli olan tüzel kişilerin sorumluluğunun, “ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişiyi” cezalandıran birinci fıkra için de geçerli olması gerekir. Aksi halde çevrenin korunması gerçekleşemez. Nitekim bu suç daha ziyade işletmeler tarafından işlenir.¹⁰⁹

TCK m. 181’in 1. fıkrasına göre, atık veya artıkların ilgili kanunla belirlenen teknik usullere aykırı biçimde toprağa, suya veya havaya verilmesi ile maddi unsur gerçekleşmektedir. Toprak, su ve hava geniş yorumlanmalıdır. Ekolojik işlevi olan her yer bu kapsamda değerlendirilmelidir. TCK’ya konu olan atık ve artıklar bakımından kanunda bir tasnif yoktur. Bu durum Kabahatler Kanunu (KK) m. 41 ile TCK m. 181 arasında içtima sorunlarına yol açabilir.¹¹⁰ Zira KK’nın 41. maddesine göre, “evsel nitelikte olan atık ve artıkları, yemek pişirme, servis, inşaat yerlerinden, kesilen hayvanlardan, kullanılamaz gelen eşyadan, kullanılamaz hale gelen motorlu kara, deniz nakil araçlarını atan/bırakan cezalandırılır.” Bu fiiller belediye sınırları içerisinde gerçekleşirse, KK uygulanır (KK m. 41/9). Atık veya artık, eğer evsel/bireysel nitelikteyse ve çevreye kalıcı ve büyük oranda zarar vermiyorsa, atma bırakma fiilleri kabahat olarak adlandırılmalıdır. Atık veya artık KK m. 41’de sayılanlardan değilse ve daha çok sanayi ile ilgiliyse TCK’nın 181. maddesinin 1. fıkrasının söz konusu olacağı savunulur.¹¹¹ Bununla birlikte kanunilik ilkesi ve diğer taraftan içtima meselesi de,¹¹² KK’nın 15. maddesinin 3. fıkrasının açık hükmü kapsamında ele alınmalıdır. Bize göre her ne kadar KK m. 41/9, “belediye sınırları içerisinde bu Kanun uygulanır” demekteyse de yine aynı

¹⁰⁹ Aynı yönde bkz. Handan YOKUŞ SEVÜK, *Çevre Hukuku Doğal Çevrenin Korunması*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013, s. 297; Yener ÜNVER, “Yeni Türk Ceza Kanununda Çevrenin Kirletilmesi Suçları”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Yıl 2005, S. 24, s. 53; ÖZCAN, s. 584.

¹¹⁰ KK ile TCK arasında çelişki ve çatışma olduğu iddiası için bkz. Firuz D. YAŞAMIŞ, “Çevre Ceza Hukuku’nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu”, *TBB Dergisi*, S. 58, Yıl 2005, s. 146.

¹¹¹ Bkz. YOKUŞ SEVÜK, s. 300-301.

¹¹² Aynı husus, ÇK m. 20/J’de yer alan “kanunda ve yönetmelikte öngörülen yasaklara veya standartlara aykırı olarak veya önlemleri almadan atıkları toprağa verene 24.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir.” hükmü için de geçerlidir.

Kanununun 15/3 maddesi gereği, kirletme çevreye zarar verecek nitelikteyse ihlal belediye sınırları içindeyse de TCK m. 181 söz konusu olmalıdır.¹¹³

Suçun maddi unsuru, atık veya artığın ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı ve çevreye zarar verecek şekilde vermektir. Madde gerekçesine göre de, atık veya artıkların ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere uygun olarak çevreye bırakılması halinde hukuka aykırı bir davranıştan ve dolayısıyla suçtan söz edilemez. Yani atık veya artık, teknik usule uygun olarak verilmişse, bu durum hukuka uygunluk nedeni olarak kabul edilmelidir. Örneğin *Atıkların Düzenli Depolanması Yönetmeliği*'nde tarif edilen atıkların yakılması, Yönetmeliğe aykırı olursa TCK 181. madde uygulaması söz konusu olacaktır. Suç, bir anlamda idare hukukuyla bağlantılı hale getirilmiştir. Mevzuat yerine "ilgili kanun" denmesi, kanunilik ilkesi bakımından isabetli¹¹⁴ olmakla birlikte, ilgili kanun ifadesiyle de kanunilik ilkesinin gereğinin tam olarak yerine getirilmiş olduğunu söylemek de çok zordur; belirsiz genişlikte norm yaratılmıştır.¹¹⁵ "İlgili kanunlar" idarenin düzenleyici işlemlerini de kapsayacak şekilde (KHK, tüzük, yönetmelik vb.) her türlü mevzuat şeklinde anlaşılacaksa -zira teknik usullerin kanunla düzenlenmesi de mümkün değil- kanunun emretmesi üzerine çıkan yönetmelikleri, "ilgili kanun" kapsamında ele almak gerekir.¹¹⁶ Bu durumun da TCK m. 2'de düzenlenen idarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz kuralına aykırılık oluşturduğu açıktır. Eğer teknik usulleri belirleyen bir kanun yoksa bu halde çevre suçlarının takibi mümkün değildir. Nitekim gerekçe de, "çevreyi korumaya yönelik usuller belirlensin" denmektedir. Bu halde, kanun koyucu önce suçu oluşturmuş sonra da suçun unsuruna

¹¹³ İçerik yönünden suç ile idari yaptırım ayırımında "tehlikelilik ölçütü kullanılır." İdari suçlar, kural olarak soyut tehlike suçudur. Bkz. Timur DEMİRBAŞ, *Ceza Hukuku Genel Hükmeler*, Seçkin Yayınevi, 5. Baskı, Ankara 2007, s. 183. Aynı yönde bkz. Sacit YILMAZ, *Çevre Hukuku Bağlamında Türk Ceza Kanunundaki Çevre Suçları*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013, s. 118.

¹¹⁴ Bkz. YOKUŞ SEVÜK, s. 302; Süheyla ALICA, "Türkiye'de Çevreye Karşı Suçlar", Uğur Alacakaptan'a Armağan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul C. 1, 2008, s. 63.

¹¹⁵ ÜNVER, *Çevrenin Kirletilmesi*, s. 52.

¹¹⁶ Bkz. ARTUK, s. 122-123; TALAS, s. 1153.

ilişkin bir düzenleme yapmıştır. Suçun unsuru olan “teknik usullere uygunluk” kanun hazırlandığında yoksa suç da yok denilebilir.¹¹⁷ “Verme” fiili bakımından, “teknik usullere aykırı olarak” ifadesi yerine “hukuka aykırı olarak” ifadesi tercih edilmiş olsaydı, hukuka özel aykırılık durumu oluşturmak yoluyla, hukuka uygun atık veya artığın çevreye verilebileceğini zımnen de olsa ifade edilmiş olurdu.

Burada bağlı hareketli bir suç yaratılarak hukuki koruma zayıflatılmıştır.¹¹⁸

2. Atık veya Artıkların Ülkeye İzinsiz Sokulması Suçu (TCK m. 181/2)

TCK m. 181/2'ye göre; “atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi cezalandırılır.” Çevrenin kasten kirletilmesi suçu bakımından evrensellik ilkesi esastır. (TCK m. 13/1-d). Bununla birlikte, atık veya artıkların ülkeye izinsiz olarak sokulmasının yanı sıra ülkeden izinsiz çıkarılması da suç olarak düzenlenmeliydi.¹¹⁹ Korunan hukuki yarar, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkıdır. (Anayasa m. 56/1).¹²⁰ Sadece ulusal değil uluslararası toplum da korunmak istenmiştir.

Atık veya artığı izinsiz olarak ülkeye sokmuş olmak yeterlidir. Ayrıca atık veya artığın tehlikeli olup olmadığının ve miktarının araştırılmasına gerek yoktur.¹²¹ Ancak bu hal, suçun kapsamını aşırı genişletir ve uygulama sorunlarına yol açar. Zira atığın türü, fıkrada belirtilmemiştir; evsel, tıbbi vb. her türlü atık veya artık bu kapsamda değerlendirilebilir.

Tehlikeli olsa bile atığın ülkeye izinli sokulması halinde, cezalandırılma söz konusu olmayacaktır. Ancak izin hukuka uygun olma-

¹¹⁷ YAŞAMIŞ, s. 140.

¹¹⁸ ÜNVER, *Çevrenin Kirletilmesi*, s. 52.

¹¹⁹ Aynı yönde bkz. ÖZCAN, s. 584; TALAS, s. 1154; *Artuk*, TCK m 13/1-d'nin izinsiz sokma bakımından yeterli korumayı sağlayacağı görüşündedir. Bkz. ARTUK, s. 124.

¹²⁰ ÖZGENÇ, s. 206.

¹²¹ *Özcan*'a göre, mevcut düzenleme yerindedir: Nitelik ve nicelik olarak tehlikeli olmayan maddeler zamanla bu vasfı kazanabilir. Bkz. ÖZCAN, s. 584.

lıdır. Aksini kabul etmek ve “izin kalkanı” oluşturmak doğru değildir. Yetkili makamın izninin bulunması da tek başına yetmez. Çevre suçlarının koruduğu hukuksal değer düşünüldüğünde, izin olsa da çevreyi kirletenin cezalandırılması gerekir. Aksi, usulsüz izinlerin alınmasını teşvik eder. Bu anlamda idari bir yetki, ceza hukukunda koşulsuz tanınmamalı, kirletene de mutlak bir hak vermemelidir.¹²² Kirleten izin nedeniyle fiilî hataya düşmekte kusurluysa, TCK m. 30 gereği, çevreyi kasten kirletme suçu yerine taksirle çevrenin kirletilmesinden sorumlu olmalıdır.¹²³

ÇK m. 20’ye göre, tehlikeli maddeyi ülkeye sokana idari para cezası verilir. Ancak ÇK m. 27’ye göre idari nitelikteki cezalar diğer kanunlardaki cezaların verilmesine engel olmaz. 20. maddenin uygulanmasında TCK ve diğer kanunlara ilişkin hükümler saklıdır (ÇK m. 20/son). Bu madde, aynen uygulanacak olursa, hem ÇK hem de TCK nedeniyle tehlikeli maddeyi ülkeye sokana ceza verilmesi gerekir. İçtima halini düzenleyen KK m. 15/3 uyarınca, ÇK’da düzenlenen kabahatler bakımından da genel hükümler esas alınmalıdır. O halde, hem ÇK hem TCK söz konusu olduğunda, KK m. 15/3 gereği suçtan dolayı yaptırımın uygulanması gerekir. Sadece TCK’nın uygulanmadığı hallerde ÇK’nın uygulanması mümkün olmalıdır.¹²⁴

3. Suçun Nitelikli Halleri

TCK m. 181/3’e göre, “*atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi hâlinde verilecek ceza iki katı kadar artırılır*”. Kalıcı özellik kavramından ne anlaşılması gerektiği açıklığa kavuşturulmalıdır. Kalıcılığın; su, hava, toprakta mı yoksa atık veya artıklar için mi aranacağı belirsizdir. Bu husus, suçun tehlike mi yoksa zarar suçu mu olduğunun belirlenmesi bakımından da önemlidir. Eğer, maddenin ilk fıkrasında yer alan “*zarar verici özellik*” ifadesi esas alınacak olursa, bu ifadenin yer almadığı ikinci fıkra bakımından söz konusu nitelikli halin uygulama sahası tartışmalı hale gelecektir. Fıkroda zarar verici özellik arandığına göre bu nitelikli hali

¹²² ÜNVER, *Çevrenin Kirletilmesi*, s. 52; YOKUŞ SEVÜK, s. 310.

¹²³ KATOĞLU, *Çevre ve Ceza Hukuku*, s. 84.

¹²⁴ Bkz. ARTUK, s. 129-130. Aksi yönde bkz. ÖZCAN, s. 585.

somut tehlike suçu olarak kabul etmek gerekir.¹²⁵ Tespit bakımından bilirkişiyeye başvurulmalıdır.¹²⁶

TCK m. 181/4'e göre; *"bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi halinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur."* TCK m. 181/4'de yer alan, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalık ifadesi kanunilik ilkesi bakımından tereddüde yol açabilir. Tedavisi zor hastalık yerine, *"tedavisi imkânsız hastalık"*, üreme yeteneğinin körelmesi ifadesinin yerine de *"işlevinin yitirilmesi"*, kavramlarının kullanılması isabetli olacaktır.¹²⁷ Ayrıca *"hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi"* ifadesi de ulusal ve uluslararası mevzuata uygun hale getirilmelidir.¹²⁸ TCK m. 181/4'de düzenlenen suç, zarar suçu değil somut tehlike suçudur.¹²⁹

B. ÇEVRENİN TAKSİRLE KIRLETİLMESİ SUÇU

Bu suçun tüzel kişilerce işlenmesi mümkün değildir. TCK m. 60 gereği tüzel kişi hakkında güvenlik tedbirinin uygulanabilmesi için işlenen suçun kasten işlenebilen bir suç olması gerekir. Bu nedenle taksirle çevrenin kirletilmesi halinde, tüzel kişi hakkında güvenlik tedbiri uygulanamaz. Tüzel kişilerin cezai sorumluluğu kabul edilmiş olsaydı, dikkat ve özen yükümüne aykırı davranarak nitelik yönünden en ağır kirlenmelere yol açan işletmelerin cezalandırılabilmesi söz konusu olacaktı.

Maddenin gerekçesinde, çevrenin kasten kirletilmesi suçunun gerekçesinin, taksirle kirletilme bakımından da esas alınması gerektiği ifade edilmektedir. Maddede, atık veya artığın toprağa, suya veya

¹²⁵ Aynı yönde TALAS, s. 1153.

¹²⁶ ARTUK, s.126; ÜNVER, *Çevrenin Kirletilmesi*, s. 52; ÖZCAN, s. 585.

¹²⁷ Aynı yönde bkz. ÜNVER, *Çevrenin Kirletilmesi*, s. 53.

¹²⁸ Eleştiri ve öneriler için bkz. ALICA, s. 65.

¹²⁹ ARTUK s. 127; KATOĞLU s. 142.

havaya verilmesinden söz edildiği halde, çevrenin kasten kirletilmesi suçunda aranan “teknik usullere aykırılık” ifadesine yer verilmemiştir. Öyleyse çevreye verilen, atık veya artığın, çevreye zarar verebilecek şekilde olması cezalandırma bakımından yeterlidir.¹³⁰

TCK’nın çevrenin kasten kirletilmesi suçuna ilişkin nitelikli halini düzenleyen 3. fıkrasında “kalıcı özellik”, suçun taksirli biçiminin nitelikli halinde ise “kalıcı etki” kavramı (TCK m. 182/2) tercih edilmiştir. Fark sadece ifade şekline ilişkin değildir.¹³¹ TCK m. 181/3, kasten kirletmede atık veya artığın niteliğini esas almışken, kanun koyucu TCK m. 182/2’de atık veya artığın kalıcı özellik göstermesini yeterli görmemiş, ayrıca kalıcı etki göstermesini de aramıştır. Kalıcı etkidен, zararın uzun süre devam edecek olması anlaşılmalıdır.¹³²

C. GÜRÜLTÜYE NEDEN OLMA SUÇU

TCK’nın 183. maddesi gürültüye neden olma suçundan failin cezalandırılabilmesi için, gürültünün insan sağlığını tehlikeye düşürmesi bakımından elverişli olmasını aramaktadır. Bu husus maddenin gerekçesinde de ayrıca vurgulanmıştır. Elverişliliğin aranması, bu suçu gürültü kabahatinden ayırır.¹³³ “Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği” gürültü bakımından sınırları belirler. Gürültüye neden olma suçundan söz edilebilmesi için sınır değerlerin aşılmasının yanında insan sağlığını tehlikeye düşürmek bakımından elverişlilik aranacaktır.¹³⁴

TCK m. 183’de, tüzel kişiler hakkında açık olarak güvenlik tedbirlerine hükmedilir denmediği için (daha çok onlar tarafından işlenmesine rağmen) bu suçun faili ancak gerçek kişilerdir. Tüzel kişi-

¹³⁰ Murat BALCI, “Çevrenin Taksirle Kirletilmesi Suçu”, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli (Ed. Murat Balcı), Seçkin Yayınevi Ankara 2012, s. 176-177; YOKUŞ SEVÜK, s. 339. Zarar verici özellik aranması aynı zamanda taksirle kirletme suçunu, KK m. 41’de yer alan kirletmeden ayırır.

¹³¹ Aksi için bkz. Mustafa ÖZEN, “Çevreye Karşı Suçlar”, (TCK m. 181/182), Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2010, C, 18, S.1, s. 35.

¹³² YOKUŞ SEVÜK, s. 341-342.

¹³³ YENERER ÇAKMUT, s. 108.

¹³⁴ Handan YOKUŞ SEVÜK, “Gürültüye Neden Olma Suçu” (TCK m.183), Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan, MÜHF-HAD, Özel Sayı, 2013, s. 374-375.

ler bakımından ÇK m. 14, m. 20 ve KK m. 36 uygulaması söz konusu olabilir.¹³⁵

TCK'nın 123. maddesinde kişilerin huzur ve sükununu bozma suçu düzenlenmiştir. Gürültü, belirli bir kişiye yönelmemişse, huzur ve sükunu bozmak özel kastıyla yapılmamışsa, insan sağlığına zarar verecek nitelik ve seviyedeysen TCK m. 123 değil, TCK m. 183 söz konusu olur. TCK m. 123, özel kast gerektirir, belirli bir kişiyi hedef alır.¹³⁶ Yargıtay da bu görüştedir.¹³⁷

D. İMAR KİRLİLİĞİNE NEDEN OLMA SUÇU

TCK'nın 184. maddesinin birinci fıkrasına göre; "yapı ruhsatı alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi, cezalandırılır." Maddenin gerekçesine göreyse binayı sadece inşa eden yüklenici, taşeron, usta veya kalfa değil; inşaatın sahibi, bu suçtan dolayı fail olarak sorumlu tutulacaktır. Ancak kural olarak da olsa usta ve kalfanın yapan kapsamında değerlendirilmesi doğru değildir.¹³⁸ Yine aynı şekilde, maddede sadece yapan veya yaptıranın fail olabileceğinden söz edildiği halde, gerekçeye göre kontrol ve denetim görevini yapan da fail olarak kabul edilmelidir.¹³⁹ TCK m. 184/1'de ifadesini bulan suç, özgü suçtur ve öyleyse sadece özgü suça iştirak biçimlerinin bu kişiler için geçerli olabileceğinin kabulü gerekir. TCK m. 184'de açık olarak tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbirlerine hükmedilir denmediği için (bu suçun da daha çok onlar tarafından işlenmesine rağmen) fail ancak gerçek kişiler olabilir.

¹³⁵ YOKUŞ SEVÜK, "Gürültüye Neden Olma Suçu" s. 372; YENERER ÇAKMUT, s. 97.

¹³⁶ Veli Özer ÖZBEK/Nihat KANBUR/Koray DOĞAN/Pınar BACAĞIZ/İlker TEPE, *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 442 vd.; YENERER ÇAKMUT, s. 68.

¹³⁷ Bkz. YENERER ÇAKMUT, s. 114.

¹³⁸ Bu halde TCK m. 30 kapsamında hata hükümlerinin söz konusu olabileceği görüşü için bkz. Mine ARISOY, "5237 sayılı TCK'da İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu", *Terazi Hukuk Dergisi*, Eylül 2007, S. 13, s. 91.

¹³⁹ Ali Kemal YILDIZ, "İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu (TCK m 184)", *Güncel Hukuk Dergisi*, Ocak 2006, S. 25, s. 60-61. Söz konusu kişilerin tamamının fail olduğu görüşü için bkz. Ahmet GÖKÇEN, "İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu", *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli* (Ed. Murat Balcı), Seçkin Yayınevi Ankara 2012, s. 140.

Suçun maddi konusu, yapı ruhsatıyesini almadan veya ruhsata aykırı olarak yapılan veya yaptırılan “bina”dır. “Yapı” teriminin kullanılmaması eleştiriye açıktır; bahçe, yüzme havuzu, iskele, gösteri çadırı, köprü, tünel vb. madde kapsamına giremeyecektir. Zira her bina yapıdır, ancak her yapı bina değildir.¹⁴⁰ Bir bina imar kanununa aykırıysa yasal yapı değildir. Bu binanın resmi ya da özel olmasının önemi yoktur. Kaçak binayı kullanmak suç değildir.¹⁴¹

İmar Kanunu (İK) m. 21 kapsamında, imar yönetmeliklerinde belirtilen taşıyıcı unsuru etkilemeyen, tadilat ve tamiratlar ruhsata tabi değildir. Bunlar (derz, sıva, boya, oluk vb) dışındaki değişiklikler ruhsata tabidir ve bu tür değişikliklerin ruhsatsız olarak yapılması halinde imar kirliliğine neden olma suçundan söz edilir.¹⁴²

Gerekçe, suçun alanını genişletmiştir, gerekçede imar mevzuatında belirtilen usul ve esaslara aykırı inşaa faaliyetinin suç olarak tanımlandığı ifade edilmektedir. Yorum aracı olan gerekçe ile suç alanının genişletilmesi mümkün değildir.

Maddenin uygulama alanı: Üçüncü fıkra hariç, bu madde hükümleri ancak belediye sınırları içinde veya özel imar rejimine tabi yerlerde uygulanır. (TCK m. 184/4) İK'nın 5. maddesine göre, mücavir alanlar belediyelerin kontrolü ve sorumluluğundadır. Bu halde bu suçun, belediyelerin mücavir alan kapsamındaki yerlerde işlenmesi de mümkün olabilmelidir.¹⁴³Yüksek Mahkeme, 2011'e kadar isabetli olarak bu yönde kararlar vermekteyken, bu tarihten itibaren aksi yönde kararlar vermektedir.¹⁴⁴

Özel imar rejiminin nereleri kapsadığı belli değildir, gerekçede de bu sorunun cevabı örnek düzeyindedir. Bu durumun kanunilik ilkesi bakımından sorunlu olduğu açıktır.

¹⁴⁰ Özcan ÖZBEY, “İmar Kirliliğine Neden Olma Suçunda İçtima Uygulaması”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 13, Nisan 2013; s. 136.

¹⁴¹ S. YILMAZ, s. 176.

¹⁴² GÖKÇEN, s. 140.

¹⁴³ Hasan Tahsin GÖKCAN/Mustafa ARTUÇ/Osman YAŞAR, *Yorumlu Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, Adalet Yayınevi, Ankara 2010, C. 4, s. 5077; ARISOY, s. 94; Aksi Görüş için bkz. Necati MERAN, *5237 sayılı TCK'da İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu*, Adalet Basım Yayım, Ankara 2013, s. 19.

¹⁴⁴ Karar örnekleri için bkz. MERAN, s. 20 vd.

Bir görüşe göre; yapı, bina vasfını kazanmadan durdurulmuşsa teşebbüs söz konusu olur ve ancak bina vasfı kazanılmışsa yapıdan söz etmek gerekir. Bu anlamda suçun tamamlanması için binanın yapılmış olması gerekir.¹⁴⁵ Ancak kanun “yapmak” veya “yaptırma”yı yeterli görmektedir. Bu halde bina vasfı kazanmaksızın engellenen yapılar bakımından da suçun tamamlanmış olduğunu kabul etmek gerekir.¹⁴⁶ İnşaatın gelmiş olduğu aşama, temel cezanın tayininde esas alınabilir. Bu durumda sorun, ortaya konulan eserin, yapı mı yoksa bina mı olduğu tespitine yönelik olacaktır.

Yapı Ruhsatiyesi Olmadan Başlatılan İnşaatlar Dolayısıyla Kurulan Şantiyelere Elektrik, Su veya Telefon Bağlantısı Yapılmasına İzin Verilmesi

Şantiyenin ne olduğu, TCK’da veya İK’da tanımlanmamıştır. Kanun, sayılanlar dışında örneğin doğalgaz, kanalizasyon faaliyetleri gibi alt yapı hizmetlerin verilmesine izin verenleri cezalandırmadığı gibi; fiilen söz konusu bağlantıları yapanları da fıkra kapsamına dâhil etmemiştir.¹⁴⁷ Bu anlamda özgü suçtur. Örneğin sadece elektrik tesisatını döşeyenin, cezai sorumluluğu yoktur. Aksini savunanların olmasına karşın, bağlantının yapılmış olması yeterlidir, ayrıca örneğin suyun kullanılmış olması şart değildir.¹⁴⁸ Ruhsatsız inşaata elektrik, su bağlantısı yapılması suçu oluştururken, kullanma izni alınmamış binaya aynı şeyin yapılması halinde (tasarıda yer almasına karşın), bu husus TCK’nın 184. maddesinde sayılmadığından suç oluşmaz.

Yapı Kullanma İzni Alınmamış Binalarda Herhangi Bir Sınai Faaliyetin İcrası

Maddede ticari faaliyetin sayılmamış olması anlaşılammaktadır. Örneğin sanayiden sayılan işler arasında, müzik aleti yapma, madencilik, örme sayılabilirken; ticaretten sayılanlar arasında, kuaför, eğlence ve hatta teleferik işletme sayılmaktadır.¹⁴⁹ Fıkra kapsamına ticari faaliyet eklenmelidir. Yapı kullanma izni alınmamış binalar için

¹⁴⁵ Bkz. MERAN, s. 93.

¹⁴⁶ Aynı yönde bkz. ARISOY, s. 99.

¹⁴⁷ GÖKÇEN, s. 141; YILDIZ, s. 61; MERAN, s. 38.

¹⁴⁸ GÖKÇEN, s. 141.

¹⁴⁹ S. YILMAZ, s.194-196.

düzenleme getirilmiş olmasına karşın, maddede yapı kullanma izni alınmış binaların, kullanma amacı dışında kullanılması konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Yapının kullanma amacı dışında da kullanılması bu fıkra kapsamında değerlendirilmelidir.

TCK 184. maddesinin 5. fıkrasında suça ilişkin etkin pişmanlık halini düzenlemiştir.¹⁵⁰ Buna göre kişi, yapıyı hem imar planına hem de inşaat ruhsatına uygun hale getirmek şartıyla etkin pişmanlıktan yararlanır. Bu durumda, “*mahkûm olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar*. Cezanın tüm sonuçlarıyla ortadan kalkmasının, bir çeşit affa işaret ettiği de söylenebilir.¹⁵¹

SONUÇ

Bugünün dünyasında çevre, müstakilen bireyin sadece kendi faaliyetlerini sürdürdüğü alan değildir. Tüm insanlığın ortak meselesidir. Çevre ceza hukukunun birinci amacı suçun işlenmesinin önlenmesi olmalıdır. Daha sonra bastırma veya zararlı sonucu azaltma amaçları gelebilir. Çevre artarak ve etkin bir şekilde korunmalıdır. Bu açık bir ihtiyaçtır. Çevre suçları, “çevre sorunu” (*questione ambientale*)¹⁵², başlığında tartışılmaktadır. Doğanın varlığını sürdürmesi temel bir meseleyse, bununla ceza hukuku ilgilenmelidir. Çağdaş ceza hukuku, kolektif varlıkların korunması bakımından cezai müeyyideye başvurur ve hatta başvurmalıdır. Bu anlamda ceza hukukunun çevre korunmasında son çare olduğu değerlendirmesi terk edilmelidir. Çevre söz konusu olduğunda, ceza hukuku etkin bir şekilde kullanılmadan gerçek bir bastırma söz konusu olamaz. Temel sorun, ihtiyaçla, çevrenin korunması arasındaki dengenin nasıl kurulacağına yöneliktir. Bu anlamda, genel ve kamusal menfaat ile gelecek kuşaklar bağlamında korunan hukuki değere vurgu artırılmalıdır.

Çevre suçları, -mümkün olduğunca- tek bir metinde toplanmalı ve bu anlamda çevre ceza kanunu düzenlenmesi üzerinde durulmalıdır. Çevre ceza kanununda cezanın amacı; çevreye yönelik zararların gide-

¹⁵⁰ HAFIZOĞULLARI/ÖZEN, söz konusu düzenlemenin “suç sonrası pişmanlık” olduğu görüşündedir. Bkz. HAFIZOĞULLARI/ÖZEN, s. 73.

¹⁵¹ KATOĞLU, *Çevre ve Ceza Hukuku*, s. 96.

¹⁵² STILO, ...

rilmesi, giderilememe halinde çevrenin restorasyonu, suçlunun toplum-sallaştırılması ve nihayetinde cezalandırılması şeklinde sıralanmalıdır.

Çevre suçlarında suççu bildirmeme suçu (TCK m. 279) sadece adli kolluk bakımından değil tüm kamu personeli için nitelikli hale getirilmelidir. Nitekim çevre ceza davalarında, soruşturmayı harekete geçiren neden, ihbar veya suçun işlendiğinden haberdar olmaktan ziyade, idarenin inisiyatifine bırakılmış gibidir. Re'sen takip edilen suçlardan olmasına karşın, çevre suçlarında Cumhuriyet Savcılıkları çoklukla kendiliğinden harekete geçmez. Bu durum ise, toplumda, birkaç görünür örnek dışında “çevre suçları cezasız kalır” düşüncesinin oluşmasına neden olur. Öyleyse bir bütün olarak muhakeme mekanizmasının da, çevre söz konusu olduğunda idarenin kronik hale gelmiş sorunlarına benzer bir yapı almaması hususunda tedbirler alınmalıdır.¹⁵³ Hâkim ve savcılar, hem çevre suçları bakımından farkındalıklarının artması hem de oldukça karmaşık olan çevre suçlarıyla ilgili bilgilenmenin sağlanması için meslek içi eğitim süreçlerine dâhil edilmelidirler.

Ceza hukukunda, ceza veya güvenlik tedbiri olarak teşhir,- bedelli suç işleyene ait olmak üzere bir anlamda mecburi özür mektubu- özellikle topluma karşı işlenen suçlarda söz konusu olmalıdır. 765 sayılı Kanununun 43. maddesinde söz konusu olan idam ve müebbet hapis cezası için öngörülen “hükmün ilanı” kurumu en azından hâkimin takdirine bağlı olarak da olsa çevreye karşı işlenen suçlarda mümkün olabilmelidir. Bu anlamda örneğin failin, en çok satan 3 gazete, en çok izlenen 3 televizyon kanalında, hükmü ilan etmesi yoluna gidilebilir.

Ceza hukuku çevrenin korunmasında, hemen herkesin fail haline gelebileceği örneklerden ziyade (gündelik fail de denilmekte¹⁵⁴) ağır

¹⁵³ Antonio Gustavo GOMEZ, “The Environmental Criminal Lawsuit”, Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 167-171. Çevre söz konusu olduğunda görevli kişinin durumunun ceza sorumluluğu açısından incelenmesi hususunda bkz. Heiner PRASSE (çeviri, Yener Ünver), “Almanya’da Çevre Alanında Görevli Olan Kimselerin Cezalandırılması-Çevrenin Korunmasının Aracı Olarak Ceza Hukuku”, İHFMC:LV- Yıl 1997, S.3, s. 407 vd.

¹⁵⁴ Bkz. TURGUT YILMAZ, s. 315.

çevre ihlalleriyle esas olarak ilgilenmelidir. Çevre suçlarıyla etkin mücadelenin gerçekleşmesinde gerçek kişilerin yanında tüzel kişilerin cezai sorumluluğunun kabul edilmesi bir zarurettir.

Somut tehlike, çevre suçlarında fail lehine bir durum yaratmaktadır. O nedenle çevre suçları, soyut tehlike suçu olarak düzenlenmelidir.

Para cezası çevrenin korunması bakımından yeterli etkiye sahip değildir. Çevre suçlarında cezaların üst sınırları artırılmalıdır. Pek çok durumda cezalar; önödeme, erteleme, hükmün açıklanmasının geri bırakılması sınırları içerisinde kalmaktadır. Örneğin, imar kirliğine neden olma suçunda mahkemeler çok yaygın bir şekilde “hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı” vermektedirler. Suçun mağdurunun toplum olduğu kabul edilen bu suçta, cezalandırma, hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarıyla imkânsız hale gelmektedir.

Geçmişe ilişkin suç kavramı gibi, çevre suçlarında da “geleceğe ilişkin suç” veya “geleceği de kapsayan suç” kavramı tartışılmalıdır. Bu husus, Brezilya örneğinde olduğu üzere (Brezilya Anayasası 225. madde) mevcut ve gelecek kuşaklara dair suç tespitiyle Anayasal hüküm haline gelmelidir.¹⁵⁵

Çevre suçlarında çevre örgütlerine ceza davasına katılma hakkı yasal olarak tanınmalıdır.

Çevre suçlarıyla ceza hukuku vasıtasıyla mücadelede, uluslararası işbirliği gerek hukukî gerekse fiilî düzeyde sağlanmalı ve basitleşmelidir. Bu konuda Latin Amerika ülkelerinde zengin örnekler bulunmaktadır. Örneğin Yunanistan ile Türkiye sınırının bir kısmını oluşturan Meriç nehrinde kirlenme söz konusu olduğunda, ceza muhakemesi hukukunun yetki, istinabe vb. kurallarında bazı düzenlemeler yapılmak yoluyla suçun takibi kolaylaştırılmalıdır.

Çevre suçlarında cezadan asıl beklenen önleme amacının gerçekleşmesidir; suç öncesi hale döndürme, çevre suçlarında pek kolay değildir. Bu konuda “ihtiyat ilkesi” dâhil olmak üzere her çare ceza hukukunda da dikkate alınmalıdır.

¹⁵⁵ Bkz. De FREITAS, s. 59-60.

KAYNAKÇA

- Alica, Süheyla. “Türkiye’de Çevreye Karşı Suçlar”, Uğur Alacakaptan’a Armağan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C. 1, İstanbul 2008, s. 59-88.
- Antonio, José/Bardales Peláez, “Environmental Law in Peru” Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia Di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 161-166.
- Arisoy, Mine. “5237 sayılı TCK’da İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu”, Terazi Hukuk Dergisi, S. 13, Eylül 2007, s. 87-105.
- Artuk, Mehmet Emin. “Çevrenin Kasten Kirlenmesi Suçu”, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli (Ed. Murat Balcı), Seçkin Yayıncılık Ankara 2012, s. 117-131.
- Balcı, Murat. “Çevrenin Taksirle Kirlenmesi Suçu”, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli (Ed. Murat Balcı), Seçkin Yayınevi Ankara 2012, s. 145-185.
- Bayraktar, Köksal. “Çevrenin Korunması ve Türk Hukuku”, Seha L. Meray’a Armağan, C. 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 465, s. 68-78.
- Capelli, Silvia. “Environmental Public Civil Action: The Brazilian Experience, Analysis of Jurisprudence”, Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia Di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 111-127.
- Catenacci, Mauro. *La Tutela Penale dell’Ambiente. Contributo all’Analisi delle Norme Penali a Struttura Sanzionatoria*, CEDAM, Padova 1996.
- Costa, Mario Gustavo. “Environment, Offense, And Penal Process”, in Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia Di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003 s. 171-180.
- De Freitas, Vladimir Passos. “The Importance of Environmental Judicial Decisions. the Brazilian Experience”, Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia Di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 59-64.
- Della Seta, Roberto. *La Difesa dell’Ambiente in Italia: Storia e Cultura del Movimento Ecologista*, Franco Angeli, Milano 2000.

- Demirbaş, Timur. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayınevi, 5. Baskı, Ankara 2007.
- Demuro, Giampaolo. "Ultima Ratio: Alla Ricerca di Limiti all'Espansione del Diritto Penale" *Diritto @ storia*. 2013, Nuova serie (11). ISSN 1825-0300. (http://eprints.uniss.it/9785/1/Demuro_G_Ultima_ratio_alla_ricerca.pdf)
- Di Landro, Andrea. "Bonifiche: Il Labirinto della Legislazione Ambientale Dove le Responsabilita' Penali "Si Perdono" *Diritto Penale Contemporaneo*, <http://www.penalecontemporaneo.it/>
- Di Paola, María Eugenia. "Role of Judges and Prosecutors in Latin America on Environmental Compliance and Enforcement", Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia Di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 19-22.
- Erişgin, Nuri. *Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı*, İmaj Yayınevi, Ankara 2005.
- Esposito, Vitaliano. "Danno Ambientale e Diritti Umani", *Diritto Penale Contemporaneo*, Novembre 2014, <http://www.penalecontemporaneo.it>
- Fimiani, Pasquale. *La Tutela Penale dell'Ambiente*, Giuffrè Editore, Seconda Edizione, Milano
- Gomez, Antonio Gustavo. "The Environmental Criminal Lawsuit", Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia Di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 167-171.
- _____. "Una Corte Penale Ad Hoc per i Crimini Ambientali"(Articolo di Geraldina Colotti), *Il Manifesto*, 10.12.09, s. 2.
- Gökcan, Hasan Tahsin/Artuç, Mustafa/Yaşar, Osman. *Yorumlu Uygulamalı Türk Ceza Kanunu*, C. 4. Adalet Yayınevi, Ankara 2010.
- Gökçen, Ahmet. "İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu", Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi ve Çevreye Karşı Suçlar Paneli (Ed. Murat Balcı), Seçkin Yayınevi Ankara 2012, s. 133-144.
- Grassi, Stefano. *Problemi di Diritto Costituzionale dell'Ambiente*, Giuffrè Editore, Milano 2012.
- Gümüş, Ahmet M. *Çevre Hukukunda İhtiyat İlkesi*, Bilge Yayınevi, Ankara 2012.

- Hafızoğulları Zeki/Özen, Muharrem. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Toplumuna Karşı Suçlar*, US-A Yayıncılık, Ankara 2012.
- Hakeri, Hakan. *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Adalet Yayınevi, 10. Baskı, Ankara 2011.
- Hecker, Bernd. "Avrupa Birliğinde Çevre Ceza Yasasının Asgari Standartlarının Belirlenmesi"
www.jura.uniwuerzburg.de/fileadmin/02150100/IWAS/Materialien/Dtt_Hecker.pdf
- Júnior, Jarbas Soares. "The Action of the Public Prosecutor's Office on River Basins and the Experience in Minas Gerais", Symposium of Judges and Prosecutors of Latin America Environmental Compliance and Enforcement (ed. María Eugenia Di Paola), Fundación Ambiente y Recursos Naturales, Buenos Aires 2003, s. 91-95.
- Katoğlu Tuğrul. "Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları", AÜHFD, 61 (2) 2012, s. 657-693.
- _____. "Çevre ve Ceza Hukuku Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar" Çevre Hukuku Sempozyumu 2006, (Ed. Emel Badur) Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara 2006, s. 77-104.
- _____. "Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar" Mülkiye Dergisi, Cilt XXIX, S.246, s.133-157.
- Keleş, Ruşen. "Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 49, S. 3, Yıl 1994, s. 275-285.
- Koca, Mahmut/Üzülmez, İlhan. *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara 2013.
- Küçük, Eşref. *Roma Hukuku Davalar Sisteminde Actio Popularis*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.
- Manna, Adelmo. "La "Nuova" Legislazione Penale in Tema di Tutela dell'Ambiente tra Illegittimità Comunitaria ed Illegittimità Costituzionale", Archivio Penale, n. 3, 2011, s. 759-772.
- Massaro, Antonella. "Principio di Precauzione e Diritto Penale: Nihil Novi sub Sole?", Diritto Penale Contemporaneo
<http://www.penalecontemporaneo.it>
- Maugeri, Anna Maria. *La tutela dei Beni Culturali nel Diritto Internazionale Penale*, Giuffrè Editore, Milano 2008.

- Meran, Necati. *5237 sayılı TCK'da İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu*, Adalet Basım Yayım, Ankara 2013.
- Nisco, Attilo. (tercüme: Ayşe Nuhoğlu), *"İtalyan Sisteminde Tüzel Kişilerin Cezalandırılabilirliği"*, Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar (ed. Ayşe Nuhoğlu), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 97-114.
- Önder, Ayhan. *Ceza Hukuku Genel Hükümler, C. II-III*, İstanbul 1992.
- Özbek, Veli Özer/Kanbur, Nihat/Doğan, Koray/Bacaksız, Pınar/Tepe, İlker. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2012.
- Özbey, Özcan. *"İmar Kirliliğine Neden Olma Suçunda İçtima Uygulaması"*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 13, Nisan 2013; s. 321-350.
- Özcan, Onur. *"Türk Hukukunda Çevre Suçları"*, Uğur Alacakaptan'a Armağan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C. 1, İstanbul 2008, s. 565-598.
- Özen, Muharrem. *"Türk Ceza Kanunu Tasarısının Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğuna İlişkin Hükümlerine Bir Bakış"*, AÜHFİD, Cilt 52, S.1, 2003, s. 63-88.
- Özen, Mustafa. *"Çevreye Karşı Suçlar"*, (TCK m. 181/182), Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2010, C, 18, S.1, s. 9- 43.
- Özgenç, İzzet. *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, 8. Baskı, Ankara 2013.
- Özkan, Cahit. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargılama Usulü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Hukuku Yüksek Lisans Programı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2005.
- Poggio, Pier Paolo. *La Crisi Ecologica: Origini, Rimozioni, Significati*, Jaca Book SpA, Milano 2003.
- Prasse, Heiner. (çeviri: Yener Ünver), *"Almanya'da Çevre Alanında Görevli Olan Kimselerin Cezalandırılması-Çevrenin Korunmasının Aracı Olarak Ceza Hukuku"*, İHFMC:LV- Yıl 1997, S.3, s. 407-417.
- Quarta, Cosimo. *Una Nuova Etica per l'Ambiente*, Edizione Dedola, Bari 2006.
- Ramacci, Luca. *Diritto Penale dell'Ambiente*, Wolters Kluwer Italia, Padova 2009.
- Riondato, Silvio. (tercüme: Vesile Sonay Evik), *"İtalya'da İktisadi Veya İktisadi Olmayan Veya Kamusal Güç Kullanan Kamu Kurumunun Cezai Sorumluluğu"* Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar (ed. Ayşe Nuhoğlu), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 67-76.

- Saccucci, Andrea. *“Giurisprudenza della Corte Europea dei Diritti Umani in Materia di Protezione dell’Ambiente”*, <http://www.unior.it/>
- Sanna, Graziano. *“L’azione Popolare Come Strumento di Tutela dei “Beni Pubblici”: Alcune Riflessioni tra “Bene Pubblico” Ambiente nell’Ordinamento Giuridico Italiano e Res Publicae nel Sistema Giuridico Romano”*, *Diritto@Storia Rivista Internazionale di Scienze Giuridiche e Tradizione Roman*, N. 5/2006, <http://www.dirittoestoria.it/5>
- Siracusa, Licia. *La Tutela Penale dell’Ambiente: Bene Giuridico e Tecniche di Incriminazione*, Giuffrè Editore, Milano 2009.
- Sojka, Klaus. (çeviri: Ayla Saruhan) *“Çevre Hukuku ve Çevre Koruması”*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 10. Yıl Armağanı, İstanbul 1993, s. 449-463
- Stilo, Leo. *“Tutela Penale dell’Ambiente: una Breve Introduzione ad un Problema Irrisolto”*, <http://www.ambientediritto.it>
- Şen, Ersan. *Çevre Ceza Hukuku*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1994.
- Talas, Serdar. *“Türk Ceza Kanunu’nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları”*, İÜHF C. LXXI, S. 1, Yıl 2013, s. 1147-1158.
- Taşkın, Ozan Ercan. *“Avrupa Konseyi ve Parlamentosu’nun 2008/99/EC No’lu Direktifi: Çevrenin Ceza Hukuku Aracılığı ile Korunmasında İleri Bir Adım”*, 8. Ulusal Çevre Mühendisleri Kongresi,-Çevre Hukuk Siyaset-, Mattek Matbaası, Ankara 2009. s. 79-87.
- Tiedemann, Klaus. (tercüme: Ayşe Nuhoglu), *“Avrupa Birliği Hukukunda Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar ve Ceza Hukukunun Avrupalılaştırılması”*, Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar (ed. Ayşe Nuhoglu), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 31-48.
- Toroslu, Nevzat. *Ceza Hukuku ve Çevre*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1982.
- _____. *“Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku”*, Prof. Dr. Akif Erginay’a 65. Yaş Armağanı, AÜHF Yayını, Ankara 1981, s. 149-190.
- Tovo, Carlo. *Corte Penale Internazionale dell’Ambiente (radici, prospettive, alternative)*, www.diarioeuropeo.it
- _____. *“Tutela dell’Ambiente e Alternative Possibili a una Corte Internazionale dell’Ambiente”* *Diario Europeo*, 2010/1, s. 6-16.

- Ulusoy, Ali D. “Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış”, AÜHF, C. 43, S. 1- 4, 1993, s. 125-142.
- Ünver, Yener. *Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.
- _____. “Yeni Türk Ceza Kanununda Çevrenin Kirlenmesi Suçları”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Yıl 2005, S. 24, s. 52-53.
- Ünver, Yener/Nuhoğlu, Ayşe. *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku*, Beta Yayınevi, İstanbul 1999.
- Valiente, Mario. *Manuale di Diritto Penale dell’Ambiente*, Giuffrè Editore, Milano 2009.
- Yalçın Sancar, Türkan. “Türklüğü, Cumhuriyeti, Meclisi, Hükümeti, Adliye-yi, Bakanlıkları, Devletin Askeri ve Emniyet Muhafaza Kuvvetlerini Alenen Tahkir ve Tezyif Suçları”, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2004.
- Yaşamış, Firuz D. “Çevre Ceza Hukuku’nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu” *TBB Dergisi*, S.58, Yıl 2005, s. 137-147.
- Yenerer Çakmut, Özlem. *Kişilerin Huzur ve Sükununu Bozma ve Gürültüye Neden Olma Suçları*, Beta Basım, İstanbul 2014.
- Yıldız, Ali Kemal. “İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu (TCK m 184)”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Ocak 2006, S. 25, s. 60-63.
- Yılmaz, Nükhet Turgut. *Çevre Politikası ve Hukuku*, İmaj Yayınevi, gözden geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2012.
- Yılmaz, Sacit. *Çevre Hukuku Bağlamında Türk Ceza Kanunundaki Çevre Suçları*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.
- Yokuş Sevik, Handan. *Çevre Hukuku Doğal Çevrenin Korunması*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.
- _____. “Gürültüye Neden Olma Suçu” (TCK m.183), Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan, MÜHF-HAD, Özel Sayı, 2013 s. 363-379.
- Zapetero, Arroyo. (tercüme: Ali Kemal Yıldız), “İspanya’da Tüzel Kişilerin Cezai Sorumluluğu” *Tüzel Kişiler Hakkında Uygulanan Yaptırımlar* (ed. Ayşe Nuhoğlu), Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 49-54.